

РОЗДІЛ 5

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКЛАДАННЯ РИТОРИКОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН У ВИЩІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ НА ЗАСАДАХ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

Щербакова О.А.

5.1. РИТОРИКА ЯК ІНТЕГРАТИВНА ДИСЦИПЛІНА У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ: ЗАПОЧАТКУВАННЯ ОСМИСЛЕННЯ СУЧАСНОГО СТАНУ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Риторика як універсальна царица гуманітарного знання дедалі упевненіше стає дорогоцінним надбанням багатьох культурно-освітніх закладів України і світу. Вона (як теорія ораторського мистецтва та наука про закони управління мисленнево-мовленневою діяльністю людини) здавна визнана наукою комплексною, оскільки інтегрує в собі низку суміжних дисциплін соціально-гуманітарного циклу – етику і логіку, філософію й естетику, історію та культурологію, психологію і педагогіку, літературо- й мовознавство, теорії масових та соціальних комунікацій, журналістську й сценічну майстерність тощо. Сучасна риторика постає надзвичайно важливою інтегративною дисципліною у системі вищої гуманітарної освіти України початку ХХІ ст., оскільки вона спіткає та супроводжує студентську молодь усіх рівнів і курсів, усіх спеціальностей і форм навчання упродовж усього життя – від вступних абітурієнтських іспитів до докторських захистів (незалежно від того, усвідомлює це людина чи ні). До вивчення риторики прикута увага багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців та викладачів-риторів, зокрема і наша.

Започатковане у середині 2013 р. дослідження з проблеми підвищення ефективності викладання риторикознавчих дисциплін у вищій школі України на засадах компетентнісного підходу (у рамках науково-дослідної роботи відділу теорії та методології гуманітарної освіти Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України «Оптимізація циклу соціально-гуманітарних дисциплін у вищій школі України в контексті євроінтеграції»), дозволяє виявити деякі вузлові моменти. Насамперед, як на наше переконання, важливо визнати, що без ґрунтовного вивчення ролі, значення, місця і потужного потенціалу риторикознавчих дисциплін (риторику, ораторське мистецтво, основи красномовства й ін.) у даному вимірі важко говорити про позитивні зрушення щодо якості вищої освіти.

Із метою осмислення сучасного стану в означеному процесі нами визначено актуальні на сьогодні завдання, із-поміж яких назвемо наступні: 1) аналіз науково-методичної літератури та вивчення наявного досвіду з реалізації компетентнісного підходу у викладанні риторикознавчих дисциплін у вітчизняних вищих навчальних закладах (соціально-гуманітарного циклу) з урахуванням особливостей сучасних комунікативних процесів; 2) визначення цілей, завдань і змісту «Риторики» (й інших дисциплін) та особливостей їх реалізації у вищих соціально-гуманітарного профілю; 3) визначення головних аспектів впливу євроінтеграційного чинника на дослідження риторики та риторикознавчих дисциплін у системі вищої гуманітарної освіти України початку ХХІ століття; 4) з'ясування специфіки методичних побудов курсів «Риторика» (й ін.) та основні підходи до розробок навчальних програм і навчально-методичних матеріалів для студентів різних спеціальностей і форм навчання; 5) окреслення передумов підвищення ефективності викладання риторикознавчих дисциплін у вищій школі України на основі компетентнісного підходу; 6) виявлення ознак риторикознавчої компетенції як основи ефективної життєдіяльності викладачів кафедр соціально-гуманітарний профілю у контексті вимог академічного красномовства; 7) спроба визначити оптимальні шляхи і засоби підвищення якості риторичної освіти за сучасних умов функціонування вищих навчальних закладів соціально-гуманітарного профілю; 8) започаткування проекту обґрунтування необхідності викладання риторики як самостійної інтегративної навчально-виховної дисципліни соціально-гуманітарного циклу у вищій школі України. Над деякими із цих завдань роботу розпочато, деякі потребують ґрунтовнішого опрацювання.

На початковому етапі дослідження виявлено доволі широке коло сучасних українських науковців-риторів, чия діяльність ознаменована виходом у світ риторикознавчої монографії чи навчально-методичного видання. Із чималою кількістю більш чи менш відомих в Україні

сучасних науковців виділимо найплідніших (як на нашу думку, за кількістю своїх публікацій) з українських педагогів-риторів, – Семена Абрамовича, Зоряну Куньч, Ніну Голуб, Любов Мацько, Валеріана Молдована та Галину Сагач. Так, скажімо, багатолітньому вивченню історичних і теоретико-методологічних засад риторики присвячене п'ятитомне видання «Вибраних творів» Галини Сагач (Рівне, 2006); дослідженню риторики у вищій школі – монографія Ніни Голуб (Черкаси, 2008), яка наступного року захистила докторську дисертацію за темою «Теоретико-методичні засади навчання риторики у вищих педагогічних навчальних закладах» (Київ, 2009); привертає увагу і збірка наукових праць «Сучасна педагогічна риторика» за редакцією Тетяни Космеди (Львів, 2007) тощо.

У ході попередніх досліджень на час цієї публікації нами виявлено понад чотирьох десятків найменувань навчальних курсів, які й складають основу риторикознавчих дисциплін вищої школи України початку ХХІ ст. До їхнього числа зараховуємо такі, що розкривають головні положення риторики загальної і часткової, риторики теоретичної і практичної, ораторського мистецтва, основ красномовства, мистецтва слова, еристики, а також культури слова, культури і техніки усного фахового мовлення, стилістики сучасної української літературної мови, мовленнєвої комунікації, культури й етики ділового спілкування, педагогічної майстерності й ін.

Вдавалися й до вияву головних специфічних особливостей у побудовах навчально-виховних курсів із риторикознавчих дисциплін для студентів вищів (переважно соціально-гуманітарного профілю) України, де аналіз мети, завдань і змісту зазначених предметів проводили на прикладі сучасних методичних видань знаних українських педагогів-риторів. В якості прикладів наведемо назви найновіших українськомовних навчальних видань, що вийшли друком за останні декілька років: дві «Академічні риторики» (Суми, 2011; Умань, 2013), «Українська риторика: історія становлення і розвитку» (Львів, 2011) Зоряни Куньч, «Неориторика в масовій комунікації» (К., 2010) Вікторії Стехіної, «Суспільна риторика» (К., 2012) Петра Лісовського, «Основи красномовства» (К., 2013) Людмили Грицаєнко, «Практикум з риторики» (К., 2014) Наталії Кавери, «Судова промова» (К., 2014) Андрія Молдована і Лілії Богдан, а також три підручники: «Мовленнєва комунікація» (К., 2013) Семена Абрамовича й Марії Чікарькової та два «Ораторських мистецтва» – за редакцією Михайла Требіна і Галини Клімової (Харків, 2013) та Руслана Кацавця (К., 2014).

Настійлива увага українських дослідників і викладачів риторики свідчить про незгасимий інтерес до однієї з найдавніших і найбагатших, за своєю інтегруючою силою, соціально-гуманітарних наук. Тож, закономірно, що кожен з авторів сучасного навчального видання виходить з обґрунтування своєї риторикознавчої концепції, призначеної на певну категорію різноспеціалізованої студентської аудиторії, а також усіх інших, хто цікавиться цією проблематикою. Вочевидь можна стверджувати, що за останні роки стрімко розроблялися не тільки загальні (теоретичні) положення риторики, а і її різновиди – професійно зорієнтовані питання.

5.2. ПЕРЕДУМОВИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ РИТОРИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ЗА СУЧАСНИХ УМОВ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛЮ

Дослідження тематики з підвищення ефективності викладання риторикознавчих дисциплін у вищій школі України на основі компетентнісного підходу зобов'язує започаткувати осмислення стану й актуальних проблем у цьому вимірі. Із-поміж чималої низки не вирішених на сьогодні питань на разі зауважимо на передумовах підвищення якості риторичної освіти за сучасних умов функціонування вищих навчальних закладів, беручи до уваги лише їхній соціально-гуманітарний профіль. Авторка, спираючись на наукові праці та навчально-методичні розробки сучасних риторів (С. Д. Абрамовича, Н. В. Артикуци, Я. В. Білоусової, Г. Л. Бондаренко, Н. Б. Голуб, В. М. Вандишева, Ю. П. Єлісовенка, С. Я. Єрмоленко, О. Б. Залюбівської, Л. Г. Зубенко, Т. В. Ільїной, Е. В. Лузік, Г. П. Клімової, С. М. Коваленка, Т. В. Ковтун, Н. А. Колотілової, Т. А. Космеди, Л. В. Кравець, З. Й. Куньч, Н. В. Кутузи, Л. І. Мацько, О. М. Мацько, В. В. Молдована, В. П. Олійника, О. Б. Олійник, Г. С. Онуфрієнка, Н. П. Осипової, Г. М. Сагач, З. О. Сергійчук, Я. М. Седової, Л. С. Спанатій, В. Г. Стовпця, І. С. Паримського, А. В. Первушиної, О. Д. Пономарьова, М. П. Препотенської, Н. Я. Пухальської, О. Г. Романовського, О. І. Тарасової, І. О. Татаріної, А. О. Ткаченка, Л. П. Ткаченко, М. П. Требіна, С. К. Хаджирадевої, І. В. Хоменко, Г. Л. Чайки, Н. Г. Чибісової, М. Ю. Чікарькової, Т. К. Чмут, Л. І. Чулінди, М. Г. Яцимірської та ін. (прізвища подані за алфавітом)), намагається переосмислити і свій викладацько-дослідницький досвід роботи, оскільки упродовж останніх років (із 2000 р.) постійно виявляє незгасимий інтерес до риторикознавчої проблематики (понад 50 публікацій у фахових виданнях і матеріалах конференцій різного рівня у Києві, Львові, Харкові, Одесі, Луганську, Тернополі, Чернівцях, а також у Москві, Санкт-Петербурзі, Воронежі, Астрахані, Ярославлі, Томську й Мінську), а з травня 2013 р. (у новій якості – старшого наукового співробітника Інституту вищої освіти НАПН України) підключилася до розробки провідної теми відділу теорії та методології гуманітарної освіти (зав. відділом проф. Г. В. Онкович) з оптимізації циклу соціально-гуманітарних дисциплін у вищій школі України в контексті євроінтеграції.

Окреслимо започатковану проблему й зауважимо на складових передумов підвищення якості риторичної освіти в Україні за сучасних умов функціонування вищих навчальних закладів (соціально-гуманітарний профіль). Реалізація мети розглядатиметься у контексті початкового пошуку оптимальних шляхів і засад підвищення якості риторичної освіти в означених координатах з наміром подальших досліджень вагомих чинників підвищення ефективності викладання риторикознавчих дисциплін у вищій школі України на основі компетентнісного підходу. Тож, визначимо передумови підвищення якості риторичної освіти в Україні за сучасних умов функціонування вищих навчальних закладів соціально-гуманітарного профілю, зокрема з огляду й на власний викладацько-дослідницький досвід.

Започаткування комплексного дослідження з осмислення стану й актуальних проблем підвищення ефективності викладання риторикознавчих дисциплін (риторики загальної й часткової, педагогічної риторики, педагогічної майстерності, практичної риторики, ораторського мистецтва, основ красномовства, мистецтва слова, мистецтва презентації, еристики (мистецтва полеміки), гомілетики (духовного красномовства), культури слова, культури і техніки усного фахового мовлення, стилістики української літературної мови, мовленнєвої комунікації, етики ділового спілкування тощо) у вищій школі України на основі компетентнісного підходу ставить перед нами низку завдань. Із-поміж першочергових назвемо наступні: аналіз науково-методичної літератури та вивчення наявного досвіду з реалізації компетентнісного підходу у викладанні риторикознавчих дисциплін у вітчизняних вищих навчальних закладах (соціально-гуманітарний цикл) з урахуванням особливостей сучасних комунікативних процесів; визначення цілей, завдань і змісту «Риторики» (й інших

дисциплін) та особливостей їх реалізації у ВНЗ соціально-гуманітарного профілю; з'ясування специфіки методичних побудов курсів «Риторика» та основних підходів до розробок навчальних програм і методичних матеріалів (підручників, посібників, хрестоматій, словників тощо); вияв ознак риторикознавчої компетенції (світоглядної, культурознавчої, комунікативної, мовної, власне риторичної) як основи ефективної життєдіяльності як викладача, так і студента вишу; тощо.

Важливою компонентою серед наведеного – на початковому етапі розробки – постає питання пошуку оптимальних шляхів і засад підвищення якості риторичної освіти в означених координатах, розгляд якого неможливий без визначення складових передумов підвищення якості риторичної освіти в Україні за сучасних умов функціонування ВНЗ (соціально-гуманітарний профіль). Упродовж останнього десятиліття проблематика забезпечення якості вищої освіти стала провідною темою обговорення з огляду на міжнародний – євроінтеграційний – рівень цього питання. Наше завдання ми вбачаємо у визначенні важливих передумов в означуваному процесі з урахуванням національних особливостей функціонування вищої освіти на вітчизняних теренах, які не стосуються концептуальних чи законодавчих засад підвищення якості освіти у нашій державі. Оскільки йдеться про особливу сферу життєдіяльності людини – риторичну освіту, що має особливий статус, пов'язаний з історичною закоріненістю класичних традицій академічного і духовного красномовства. Риторика (у перекладі з грецької – «ораторське мистецтво» або «мистецтво виголошення промов») як одна з найдавніших гуманітарних дисциплін вивчає способи побудови художньо виразного, емоційно образного і логічно послідовного публічного мовлення оратора. Ця наука красномовства (або теорія ораторського мистецтва), яке ще за античних часів уважалося даром богів і водночас мистецтвом, котре слід постійно вивчати. Вона (у сукупності з іншими риторикознавчими дисциплінами) є цілісною системою знань і старань людства, що з прадавніх часів складалася з таких канонічних вимог, як природні здібності, вивчення мистецтва красномовства, наслідування взірців, постійні вправи, практичний досвід.

Межа нинішніх століть і десятиліть презентує сучасну риторичку як універсальну царину гуманітарного знання, яка дедалі упевненіше стає дорогоцінним надбанням багатьох культурно-освітніх закладів України і світу. Вона визначається як комплексна наука, що інтегрує в собі низку суміжних дисциплін соціально-гуманітарного циклу – етику і логіку, філософію й естетику, психологію і педагогіку, літературо- й мовознавство, культурологію і теорії масових та соціальних комунікацій, журналістську й сценічну майстерність тощо. Вона є ефективним засобом формування в молодій людині цілісної системи особистісних якостей – культури мислення й мовлення, культури спілкування й виконавської майстерності тощо. Риторика загальна вивчена й досліджена значно ґрунтовніше, аніж часткова – професійно зорієнтована. Риторика як синтез науки й мистецтва усної публічної переконуючої комунікації, як наука й мистецтво переконання Живим Словом завойовує належне місце серед інших курсів для студентів ВНЗ (хоча і не увиходить, за європейською системою, до числа обов'язкових дисциплін у вишах). Проте визнаємо, що місце, роль і значення риторички в означеному контексті ще не достатньо вивчені. У цілому ж постає проблема забезпечення процесу оволодіння потенційними претендентами на увиходження до професійної еліти України і світу багатограними можливостями мистецтва живого слова як засобу багатоманітного і різноспрямованого впливу на сучасну комунікативну аудиторію. Риторика передусім засвоюється на сукупності певних психофізичних якостях кожної конкретної особистості, її устремлінь і уподобань щодо використання свого мовлення чи спілкування залежно від тих чи інших інтересів, поглядів чи ідей. Уже стали хрестоматійними положення, що вона ґрунтується на глибинному знанні матеріалу промови, засвоєнні досвіду найкращих ораторів минулого і сучасного, досконалому володінні державною літературною мовою, знанні позамовних аспектів ораторської майстерності. Зважмо також на особливу місію нової комунікаційної еліти – забезпечувати суспільство формуванням світоглядних позицій, ціннісних орієнтацій, суспільних ідей, власних

переконань людей тощо, а також подавати своїми риторичними вчинками взірці для наслідування щодо формування риторичної культури особистості. До того ж, варто говорити про якісну риторичну освіту, яка ґрунтується, то вона має надати можливість кожному бажуючому (залежно від його професійних компетенцій, ціннісних орієнтацій і соціальних спрямованостей) долучитися до цього невичерпного і незбагненої скарбниці і незбагненого джерела прадавньої пам'яті і людської мудрості.

Зусиллями багатьох дослідників у царині риторики, ораторського мистецтва (красномовства), а також культури мислення, мовлення й спілкування, створюються нові – концептуальні – підходи до викладання риторикознавчих предметів. Проте наявний власний викладацько-дослідницький досвід роботи у цій галузі знань (світські вищі навчальні заклади і духовні установи) дозволяє нам виділити й такі деякі важливі, на наш погляд, передумови. Щонайперше йдеться не просто про знання викладачами своїх предметів (хоча риторичні знання ми вважаємо базовою – константною – категорією у професійній і творчій життєдіяльності людини), а й закоханості у них; потребу і бажання постійного самовдосконалення у щоденній мовленнєвій практиці; використання усіх можливостей неперервної риторичної освіти для викладачів і студентів різних спеціальностей (починаючи з першого курсу й до останнього дня навчання і викладання); підкріплення якісного навчально-методичного забезпечення цих дисциплін; побудову навчального процесу таким чином, аби поінколи брак аудиторного часу компенсувався позааудиторними заняттями (зادля цього, скажімо, нами засновано Авторський центр риторичної культури (2001) для факультативної співпраці зі студентством) чи цікавими завданнями для самостійної підготовки до публічних промов молоді (цікавий досвід має, наприклад, Н.В. Артикуца, яка уже всьоме провела змагання риторів серед студентства Києво-Могилянської академії (2014 р.)). Задля забезпечення цих важливих процесів нами також було розроблено низку авторських концепцій («Бібліотеки риторичних знань», «Риторики гармонізуючого діалогу» тощо. Сподіваємося, що такий різновекторний досвід вивчення риторикознавчої проблематики у журналістській, медіаосвітній, літературознавчій, культурологічній і педагогічній аспектах, сприятиме у подальших студіюваннях окресленої тематики.

5.3. ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ РИТОРИЧНОЇ ОСВІТИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ: ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВЕКТОР

Важливим напрямком у сучасному осмисленні стану й актуальних проблем щодо підвищення ефективності викладання риторикознавчих дисциплін (риторики загальної й часткової) у вищій школі України на основі компетентнісного підходу є виявлення головних тенденцій розвитку риторичної освіти у цій системі. Його вирішення сприятиме розробленню пропозицій щодо оптимізації дисциплін соціально-гуманітарного циклу у ВНЗ у контексті євроінтеграції та підвищення ефективності їх викладання, згідно з темою нашого індивідуального дослідження у рамках загальної наукової теми відділу теорії та методології гуманітарної освіти Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України. До аналізу дотичної до означеної проблематики зверталися знані українські дослідниці риторики у вищій школі України (на рівні докторських дисертацій і монографій) – Галина Сагач і Ніна Голуб; відомі й інші дослідження менш знаних науковців. Проте, як на нашу думку, цьому напрямку досліджень, з огляду на його євроінтеграційний вектор, досі не приділено достатньої уваги.

Комплексне дослідження з осмислення стану й актуальних проблем підвищення ефективності викладання риторикознавчих дисциплін – риторики загальної та професійно зорієнтованої, – у вищій школі України на основі компетентнісного підходу попередньо розглядалося нами у контексті початкового пошуку оптимальних шляхів і засад підвищення якості риторичної освіти в означених координатах. Тож, ми спираємося не тільки на торічний досвід аналізу риторикознавчої проблематики у рамках теми індивідуального дослідження в Інституті вищої освіти НАПН України (з урахуванням вивчення євроінтеграційного аспекту дослідження риторики як навчально-виховної дисципліни у системі вищої гуманітарної освіти України початку ХХІ століття), а також і на багаторічний досвід (майже 15 років) викладання й дослідження цієї та інших курсів у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (Інститутах журналістики і філології) та викладання основ риторики на Вищих Свято-Володимирських православних богословських курсах. Узагальнення цього досвіду сприяє вирішенню поставленого завдання. До головних тенденцій розвитку риторичної освіти у вищій школі України – насамперед через євроінтеграційний вектор аналізу – відносимо наступні.

Зростання науково-педагогічного інтересу до риторикознавчих дисциплін за останнє десятиліття та розширення їхньої тематики. На сьогоднішній день нами виявлено понад семи десятків найменувань навчальних курсів із риторики, які й складають базисну основу цих дисциплін у системі вищої школи України початку ХХІ ст., як-то: «Риторика», «Риторика загальна та судова», «Риторика: загальна, судова, оперативна», «Судова риторика», «Риторика: майстерність переконання», «Риторична майстерність», «Вступ до риторики», «Риторика. Екскурс в історію вчень і понять», «Риторичний словник», «Словник основних термінів і понять риторики», «Риторичний квітник: афористичний золотослів», «Риторика. Хрестоматія», «Ділова риторика», «Ділова риторика: мистецтво риторичної комунікації», «Ділова риторика у діяльності державного службовця», «Ділове спілкування (Риторика та ораторське мистецтво)», «Прокурорська риторика», «Сучасна риторика», «Антична риторика», «Риторика вчителя-словесника», «Риторика, культура та техніка мовлення вчителя-логопела», «Основи риторики», «Основи ораторського мистецтва», «Основи ораторського мистецтва та методики проведення навчальних занять», «Основи ораторського мистецтва та ділового спілкування сучасного спеціаліста», «Педагогічна риторика», «Сучасна педагогічна риторика», «Карманна риторика», «Практикум з риторики», «Риторика у практичних завданнях», «Риторика у практичних завданнях для юристів», «Ораторське мистецтво», «Ораторське мистецтво правників», «Ораторське мистецтво юриста. Теорія і практика», «Мистецтво риторики», «Мистецтво виразного читання», «Мистецтво

спілкування», «Мистецтво презентації», «Основи ораторської майстерності в умовах конфліктної взаємодії», «Майстерність мовлення дикторів і телеведучих», «Сучасна риторика», «Еристика», «Еристика: мистецтво полеміки», «Ви віч-на-віч з аудиторією», «Віч-на-віч з мовою», «Сценічна мова», «Золотослів», «Золоте джерельце: висловлювання про слово, мову, красномовство», «Вибрані твори» (з риторики), «Культура усного слова», «Культура усного мовлення», «Культура фахового мовлення», «Культура фахового мовлення журналіста», «Культура мови. Усна наукова комунікація», «Самостійна робота студентів з риторики», «On public speaking», «Спічрайтинг» тощо. Із-поміж новіших назв – «Дискурсивна риторика», «Академічна риторика», «Українська риторика: історія становлення і розвитку», «Неориторика в масовій комунікації», «Суспільна риторика», «Мовленнєва комунікація», «Політична риторика», «Професійна риторика», «Античне красномовство», «Духовне красномовство», «Постановка мовного голосу», «Риторична культура державного службовця», «Риторика. Кредитно-модульна система навчання, контролю й оцінювання знань студентів», «Судова промова», «Риторика, культура та техніка мовлення колекційного педагога» тощо.

Збільшення риторикознавчого кола науковців і викладачів, де до знаних риторів в Україні межі ХХ-ХХІ ст. приєднуються ще маловідомі автори новітніх видань з риторики й ораторського мистецтва. Загалом у ході нашого дослідження виявлено чимало українських науковців-риторів. До їхнього числа увіходять (далі прізвища зазначені за алфавітом. – О. Щ.): Семен Абрамович, Надія Бабич, Флорій Бацевич, Ярослава Білоусова, Ліля Богдан, Ростислава Бродська, Ірина Буханець, Валентин Вандишев, Олена Васильєва, Валентина Василенко, Катерина Гайдукевич, Ганна Гамова, Алла Гладишева, Станіслав Глазунов, Олеся Глазунова, Олена Гончарова, Вікторія Герман, Василь Гриб, Людмила Грицаєнко, Тетяна Гриценко, Ірина Гузенко, Людмила Грицаєнко, Ніна Голуб, Віталій Давиденко, Олексій Дюмін, Юрій Єлісєвенко, Геннадій Єрушевич, Оксана Залюбівська, Леся Звонська-Денисюк, Людмила Зубенко, Тетяна Ільїна, Наталія Кавера, Ірина Калініна, Алла Капська, Руслан Кацавець, Сергій Кащенко, Ольга Квасник, Олена Кисельова, Галина Клімова, Катерина Климова, Григорій Клочек, Тетяна Кобзар, Сергій Коваленко, Тетяна Ковтун, Лариса Козловська, Наталія Колотілова, Людмила Корнева, Тетяна Космеда, Богдана Криси, Ірина Кропивко, Тамара Кудерська, Зоряна Куньч, Алла Курінна, Тетяна Левченко, Петро Лісовський, Лілія Литовченко, Ельвіра Лузік, Олена Мамчич, Неля Мандрик, Любов Мацько, Оксана Мацько, Інна Медведева, Алла Медвідь, Федір Медвідь, Марія Микитюк, Андрій Молдован, Валеріан Молдован, Тетяна Монахова, Антон Наумовець, Альбіна Овчиннікова, Володимир Олійник, Ольга Олійник, Галина Онуфрієнко, Наталія Осипова, Ірина Оцабрик, Ігор Паримський, Анна Первушина, Юлія Пінчук, Олена Подкоритова, Сергій Полешко, Марина Препотенська, Олександр Рогожкін, Олександр Романовський, Андрій Ротовський, Людмила Савенко, Галина Сагач, Олександр Санівський, Олександра Сербенська, Зінаїда Сергійчук, Наталія Середа, Яна Сєдова, Наталія Сивачук, Лара Синельникова, Інна Снігур, Богдан Сокіл, Олександр Сорба, Любов Спанатій, Василій Стівпець, Павло Таранов, Ірина Тарасенко, Ольга Тарасова, Михайло Требін, Євгенія Тягнирядно, Світлана Хаджирадева, Ірина Хоменко, Марія Чікарькова, Наталя Чибісова, Людмила Чулінда, Володимир Шевченко, Галина Яворська, Марія Яцимірська й ін.

Розширення географічного масштабу запровадження цих дисциплін до навчального процесу у ВНЗ нашої держави та поза її межами. Методичні видання з означеними назвами призначені для майбутніх юристів, правників, філософів, істориків, священників, богословів, дипломатів, міжнародників, журналістів, редакторів, філологів, психологів, педагогів, соціологів, культурологів, державних службовців, менеджерів, рекламистів, економістів, артистів й ін. Вони презентують практично усі навчальні заклади нашої держави із Києва, Вінниці, Горлівки, Дніпропетровська, Донецька, Житомира, Запоріжжя, Івано-Франківська, Кам'янця-Подільського, Кіровограда, Краматорська, Луцька, Львова, Миколаєва, Одеси, Полтави, Рівного, Севастополя, Сімферополя, Сум, Тернополя, Умані, Харкова, Херсона, Хмельницького, Черкас, Чернівців, Чернігова й інших міст України.

Використання багатограних можливостей обміну досвідом колег міждисциплінарних курсів у вивченні та викладанні риторики через аналіз науково-методичної літератури й безпосередню участь у міжнародних і всеукраїнських заходах з проблем вищої освіти в Україні і світі. Для прикладу: торік ми взяли участь у Міжнародній конференції «Риторика в Європі» (Саарбрюккен, 9–13 жовтня 2013 р.), де встановлено нові контакти з ученими-риториками різних країн світу – із Німеччини, Люксембургу, Франції, Греції, Португалії, Бельгії, Бразилії, Литви, Росії й Казахстану; тощо; цьогоріч уже виступили щодо сучасного осмислення риторики й нових завдань вищої гуманітарної освіти України на пленарному засіданні XVIII Міжнародної наукової конференції «Риторика в современной России: традиции и новые задачи» (Ярославль, 30 января – 1 февраля 2014 г.), у якій ми беремо участь в якості члена Ради Російської риторичної асоціації з 2009 р.

Запровадження різноманітних форм і засобів навчальної, наукової і творчої співпраці зі студентською молоддю (окрім аудиторних – позааудиторні заняття, зокрема проведення конкурсів красномовців). Тим самим створюються сприятливі умови для підвищення якості опанування студентами риторикознавчих дисциплін із використанням інтерактивних підходів і мультимедійних засобів, заохочення студентства до постійного самовдосконалення в ораторському мистецтві та у риторичній культурі професійного мовця, адже риторика здавна була і залишається ефективним засобом формування в молодій людині цілісної системи особистісних якостей – культури мислення, мовлення, спілкування й виконавської майстерності.

Назрілим вважаємо заклик до об'єднання зусиль українських риторів у вирішенні багатьох актуальних питань з риторизації вищої освіти України, урахування позитивного досвіду зарубіжних колег. Вирішити це питання пропонуємо через ініціативу створення Української риторичної асоціації, до діяльності якої залучатимемо усіх зацікавлених дослідників і викладачів риторики й ораторського мистецтва в Україні. Заплановано широке риторикознавче обговорення назрілих проблем у системі вищої школи під час проведення круглого столу «Риторика у вищій освіті: вітчизняні традиції, світовий досвід та європейські орієнтири» у рамках XXIII Міжнародної конференції «Мова і культура» ім. проф. Сергія Бураго (Київ, 23–26 червня 2014 р.). Відтак, ця робота пройде на засадах вивчення передових інноваційних тенденцій у риторичній царині вищої освіти України, Європи і світу та за неодмінного збереження кращих надбань класичної національної риторичної спадщини.

Розгляд поданої проблематики наведеними положеннями не вичерпується. Маємо намір: поглибити аналіз тенденцій розвитку з реалізації компетентнісного підходу у викладанні риторикознавчих дисциплін у ВНЗ соціально-гуманітарного циклу України початку XXI ст.; узагальнити компоненти осмислення актуальних проблем і перспективних завдань (з огляду на здобутки вітчизняної та європейської практики) у вивченні сучасної риторики у системі вищої гуманітарної освіти України; подати проект обґрунтування необхідності викладання риторики як самостійної інтегративної дисципліни соціально-гуманітарного циклу у ВНЗ України; розробити пропозиції щодо оптимізації циклу риторикознавчих дисциплін в українських вишах у контексті євроінтеграції, зокрема щодо запровадження курсу (чи спецкурсу) з академічної риторики як базової складової у структурі вищої освіти України і світу, та ін.

5.4. ДО ПИТАННЯ ПРО ВПЛИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ЧИННИКА НА ДОСЛІДЖЕННЯ РИТОРИКИ ТА РИТОРИКОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Задля вирішення багатьох проблемних питань щодо забезпечення якості сучасної вищої освіти, за положеннями першої Міжнародної науково-практичної конференції «Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу» (Київ, 25–26 жовтня 2012 р.), рекомендовано здійснити кроки з підвищення ефективності навчання, викладання й оцінювання. Йдеться про запровадження результатного (компетентнісного) підходу за проектом Тюнінг і на основі Національної рамки кваліфікацій та Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи, а також про розвантаження від переважно навчальної роботи та активізацію дослідницько-інноваційної діяльності викладачів, розвиток навчання через дослідження та самостійну роботу студентів. Розпочате нами дослідження дозволяє виявити деякі вузлові моменти у вирішенні цього питання. Як на нашу думку, без ґрунтовного вивчення ролі, значення, місця і потужного потенціалу риторикознавчих дисциплін складно говорити про позитивні зрушення щодо якості вищої освіти та формуванні елітарної риторичної особистості початку ХХІ ст. У цьому процесі суттєвого значення набувають такі ознаки людини, як її моральна зрілість, духовна наповненість, усебічна розвиненість, риторична освіченість, професійна компетентність, фахова- і творча реалізованість, соціальна активність, матеріальна забезпеченість, свідома відповідальність тощо.

Євроінтеграційний чинник даного питання дозволяє виявити деякі важливі компоненти щодо його впливу на дослідження риторики та риторикознавчих дисциплін у системі вищої гуманітарної освіти України початку ХХІ століття. Серед них і можливість долучитися до вивчення кращих здобутків провідних фахівців у цій сфері знань і старань людства, зберігаючи при цьому своєрідність національних риторичних традицій у викладанні риторики й здійсненні риторикознавчих досліджень. Дослідженню риторики у вищій школі присвячена монографія Ніни Голуб (Черкаси, 2008), яка опікується підготовкою сучасного вчителя; наступного року нею захищена докторська дисертація «Теоретико-методичні засади навчання риторики у вищих педагогічних навчальних закладах» (Київ, 2009), де риторика розглянута як розділ курсу сучасної української літературної мови, що навчає ефективної гармонійної українськомовної комунікації у педагогічній сфері, сприяє успішній організації навчально-виховного процесу і формуванню риторичної компетенції. Великий розділ «Риторика у навчальному процесі» має збірник «Сучасна педагогічна риторика: теорія, практика, міжпредметні зв'язки» (Львів, 2007) за редакцією Тетяни Космеди; проте у ньому більшість зі статей українських авторів не дотична до нашої теми і має обмежений характер. Науковий інтерес до означеної проблематики постійно виявляють і інші знані в Україні науковці – Семен Абрамович, Зоряна Куньч, Любов Мацько, Галина Сагач, Марія Чікарькова. Його проявлено також у публіцистичних і навчально-методичних розробках наших педагогів-риторів.

Вияв важливих компонентів впливу євроінтеграційного чинника на дослідження риторики як навчально-виховної дисципліни у системі вищої гуманітарної освіти України початку ХХІ ст., як на наше переконання, доцільний у контексті вивчення ролі, значення, місця і потенціалу риторикознавчих дисциплін у визначених координатах. Межа нинішніх століть і тисячоліть презентує сучасну риторіку як універсальну царину гуманітарного знання, яка дедалі упевненіше стає дорогоцінним надбанням багатьох культурно-освітніх закладів України і світу. До її вивчення прикута увага багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців та викладачів. Неориторика інтегрує в собі низку суміжних дисциплін соціально-гуманітарного циклу – етику і логіку, філософію й естетику, історію та культурологію, психологію і педагогіку, літературо- й мовознавство, теорії масових та соціальних

комунікацій, журналістську й сценічну майстерність тощо. Вона є наукою про закони управління мисленнево-мовленневою діяльністю людини – такі закони, що визначають ефективність, переконливість, доцільність, виразність її життєдіяльності.

Досліджуваний вияв цих компонентів полягає і в можливості долучитися до вивчення кращих здобутків провідних фахівців у цій сфері знань і старань людства, зберігаючи при цьому своєрідність національних риторичних традицій у викладанні риторики й здійсненні риторикознавчих досліджень. Науковці і педагоги мають доступ до сучасної оригінальної і перекладної фахової літератури з риторики таких більше чи менше знаних у світі європейських науковців і педагогів, як Картстен Бредемайер («Чёрная риторика. Власть и магия слова»), Хайнц Леммерман («Уроки риторики и дебатов», «Учебник риторики»), Хосе Луїс Рамірес («Поновлення риторики як основи громадянства і освіти»), Іржі Томан («Мистецтво говорити») та небагатьох інших (тут і далі перелік прізвищ науковців зазначено за алфавітом. – О. Щ.). Привертає увагу видання «Промови, що змінили світ» (Харків, 2009), але воно не має відношення на методичних розробок, оскільки презентує перекладені з російської мови промови найвидатніших людей світу, зокрема і європейців. Риторикознавчих книг-підручників чи посібників, та ще й українськомовних, не так багато видано в Україні за останні десять – двадцять років.

Визначальним фактором щодо євроінтеграційного впливу на вивчення ролі, значення, місця і потенціалу риторики у європейських країнах вбачаємо можливість долучитися до обговорення риторикознавчих питань у рамках міжнародних форумів. У ході розпочатого дослідження з'ясовано, що цього року пройшла XVII Міжнародна науково-практична конференція в Росії «Современная риторика в общественно-речевой педагогической практике» (Москва, 30 січня – 1 лютого 2013 р.) та П'ята Міжнародна конференція з риторики в Іспанії (Барселона, 25–27 березня 2013 р.). Ще одна нагода – Міжнародна конференція у Німеччині «Риторика в Європі» (Саарбрюккен, 9–13 жовтня 2013 р.). У цьому почесному симпозиумі, що пройшов під патронатом Президента Європарламенту Мартіна Шульца, авторка взяла безпосередню участь (виступ французькою). Захід організовано Інститутом європейської риторики (Німеччина) [німецькою мовою – Europäisches Institut für Rhetorik (EIR), французькою – Institut Européen de Rhétorique (IER)], який очолює професор доктор Норберт Гутенберг (Norbert Gutenberg). В організації і проведенні «Риторики в Європі» взяли участь (далі – мовою оригіналу. – О. Щ.) Universität des Saarlandes / Université du Luxembourg / Europäische Akademie Otzenhausen. У форумі зголосилися виступити, подати доповіді на панелі чи відвідати семінари 180 дослідників із 120 університетів 30 країнах світу. Його присвячено інтернаціональній і міждисциплінарній риторичній; він має на меті ініціювати широке відображення різнобічних актуальних для нашого часу проблем крізь призму риторичної галузі.

Конференцію «Риторика в Європі» було заплановано на 2013 рік, оскільки він вважається ювілейним в історії дисципліни (387 року до Р. Х., або 2400 років тому, Ісократ заснував свою школу риторики та філософії). У запрошенні на конференцію відмічається також, що серед чисельних проблем сьогодення – медіальних, міжкультурних, міжособистісних – риторичній належить вирішальне значення у передачі ключових кваліфікацій – «навичок спілкування». Дослідження в риторичній (з європейською перспективою) означає розвідку риторики, діакронії та синхронії як дисципліни і практики спілкування в аспекті «interculturalism» і «transculturalism». На цьому форумі будуть представлені секції (розділи): виступ і навчання; риторика, переклад і міжкультурна комунікація; медіа-риторика; риторика і політика; судова риторика, гомілетика; риторика і релігія, питання мовлення і віри, аргументація; риторика і філософія. Так, приміром, у роботі секції № 1 («Говорити та навчатися») заявлені дослідники з дванадцятьох країн світу – Норвегії, Литви, Бразилії, США, Німеччини, Греції, Іспанії, України, Португалії, Нідерландів, Ізраїлю й Італії (перелік країн поставлено за порядком згадування їх у програмі конференції «Риторика в Європі». – О.Щ.). На інших секціях виступали представники із

Марокко, Росії, Польщі, Франції, Угорщини, Хорватії, Бельгії, Румунії, Болгарії, Словенії, Казахстану.

Перелік наукових зацікавлень риторів початку XXI ст. і третього тисячоліття (імена і прізвища учасників згадуваної (цікавої для нашого дослідження) секції наведено в оригіналі, за програмою конференції. – О. Щ.) доволі широкий: «Вивчення другої мови як мистецтво характеру» (Ove Bergersen, Норвегія), «Риторика як предмет викладання у рамках філологічної підготовки на факультеті гуманітарних наук університету м. Вільнюс» (Skirmante Birzietiene, Латвія), «Риторика нових технологій у сучасному суспільстві: навчальні інструменти в контексті викладання у школі» (Janaina Garcia, Бразилія), «Риторичний підхід до викладання Шекспіра у середній школі» (Kassandra Hammer, США), «Викладання риторики та «навчання навчанню»» (Karin Kröninger, Німеччина), «Європейський горизонт національної освіти в риториці Ніколая Грунтдвіга. Навчальне бачення концепції та рецепції (Alexander Meier, Німеччина), «Роль оратора: поради Неофітоса Ваваса стосовно виступів перед аудиторією» (Christina-Panagiota Manolea, Греція), «Риторичні аспекти викладання у Європейській зоні вищої освіти» (Conception Naval, Іспанія), «Риторичний аналіз етики та пристрасті у педагогічній промові» у наш час (Glauria Janaina Santos, Бразилія), «Попередні заходи щодо створення риторичних навичок молоді пізньої античності і їх застосування в європейській практиці сучасної школи» (Georgios P. Tsomis, Греція), «Чи був Ваш поганий викладач гарним ритором? На основі видання «Рідна мова» Джозефа Джакото» (Vinicius B. Vicenzi, Португалія), «Які риторичні техніки допоможуть зробити так, щоб аудиторія запам'ятала повідомлення? Сучасний аналіз підручників із публічних виступів англійською та нідерландською мовами» (Martijn Wackers / Jong de Jaap / Bas Andeweg, Нідерланди), «Офіційний лист як поєднання трьох жанрів» (Battzion Yemini, Ізраїль), «Належне використання дебатів як показник здорового суспільства» (Adelino Cattani, Італія). Як бачимо з наведених прикладів більшість заявлених тем так чи інакше стосується проблематики вищої школи різних країн світу, тож, вірогідно, можливо буде з'ясувати головні тенденції з підвищення якості й ефективності викладання риторикознавчих дисциплін у системі вищої освіти у присутніх на форумі промовців.

Бажання глибшого аналізу тільки-но започаткованої наукової проблематики спонукало шукати місця й осередки людей-одномудців, де можна було презентувати свою тему, обговорити її із зацікавленими колегами і представити сьогоднішнім дослідникам риторики праці українських педагогів-риторів. Подана нами тема (французькою мовою) – «Aspect de l'intégration européenne de l'étude de la rhétorique comme une discipline éducative dans le système de l'enseignement supérieur des sciences humaines en Ukraine au début de XXIe siècle» (у програмі на сайті університету виставлена назва німецькою мовою – «Eurointegrationsaspekt der Studie der Rhetorik als pädagogischen Disziplin im Hochschulbereich humanitärer Ausbildung der Ukraine beginn des XXI Jahrhundert»). Вона присвячена дослідженню риторики як навчально-виховної дисципліни у системі вищої гуманітарної освіти України початку XXI ст. Презентація 43 слайдів (французькою мовою, із назвою і резюме українською, німецькою й англійською) надіслана організаторам конференції.

У ході нашого дослідження виявлено також доволі широке, але ще не вичерне на сьогодні, коло українських науковців-риторів. Чималу увагу у своїх методичних розробках вони приділяють висвітленню надбань європейської риторики. Так, скажімо, у модулі державного стандарту «Риторика», вміщеному у навчальному посібнику Любові і Оксани Мацько «Риторика» (К, 2003; 2006), виділено блок «Античні джерела риторики». У ньому закладено розгляд таких питань, як: міфологічні витоки красномовства, передумови виникнення риторики у Стародавній Греції, подальший розвиток риторики у Давньому Римі, внесок найвидатніших ораторів античності (Перикла, Лісія, Горгія, Ісократ, Демосфен, Сократ, Платон, Аристотель, Марк Туллія Цицерон, Марк Фабій Квінтіліан, Тацит, Тертуліан, Августин Аврелій, Василя Кесарійського, Іоанна Златоустого й багатьох інших промовців і проповідників), життєдіяльність яких мала незаперечний вплив на становлення

світської та церковно-богословської риторики й ораторського мистецтва на наших вітчизняних теренах.

Із надбаннями європейської риторичної спадщини тісно пов'язаний практично кожний пункт із низки історико-теоретичних і прикладних питань (із їхніми подальшими – сучасними – інтерпретаціями), котрі розглядаються при вивченні риторикознавчих дисциплін (і супроводжують студентів вищих закладів освіти на кожному кроці їхнього навчання – від першого й до останнього курсу). Йдеться про вправність із техніки мовлення та постановки голосу професійного мовця; тренування у творенні власних промов і виразне читання зразків ораторської прози; показники класичного риторичного канону і складники моделі ораторської діяльності; методика й етапи підготовки публічного виступу; компоненти структури ораторського твору та якості хорошого оратора; уявлення про риторичний ідеал та специфіка системи образів ораторів античності; особливості жанрової палітри мистецтва красномовства і риси важливих риторичних категорій; стилі ораторських промов та ознаки їхньої майстерності; принципи конструктивної взаємодії оратора зі співрозмовниками та критерії оцінки риторичної культури мовця тощо.

5.5. ОЗНАКИ РИТОРИКОЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ВИКЛАДАЧІВ КАФЕДР СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛЮ У КОНТЕКСТІ ВИМОГ АКАДЕМІЧНОГО КРАСНОМОВСТВА

Одним із пріоритетних завдань у рамках Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. є посилення кадрового потенціалу системи вищої освіти. У його вирішенні важливою, на наше переконання, є ще не достатньо вивчена риторикознавча складова, значення якої – як домінантної основа у підвищенні якості вищої гуманітарної освіти – в особистісному і суспільному розвитку на початку ХХІ ст. стрімко зростає. Адже йдеться про особливу сферу життєдіяльності людини – вітчизняну риторичну освіту, що має специфічний статус, пов'язаний з історичною закоріненістю класичних традицій академічного і духовного красномовства. Отож не дивно, що з-поміж багатьох актуальних напрямів дослідження, які прийняті до розгляду на VII Міжнародній науково-практичній конференції «Управління процесом кадрового забезпечення інноваційного розвитку вищих навчальних закладів України» (Київ, 26–27 вересня 2013 р.), нас зацікавив той, що стосується діяльності кафедр у системі управління ефективністю та якістю навчального процесу у вищих навчальних закладах (далі – ВНЗ або вишах) освіти. У рамках програми конференції цим напрямом опікуються (далі прізвища зазначатимуться за алфавітом. – О. Щ.): Андрій Кондрашихін («Анкетування персоналу кафедри в системі якості вищої освіти: приклад створення об'єктів інтелектуальної власності»), Ганна Кравченко («Роль адаптивних технологій в управлінні розвитком кафедри інститутів післядипломної освіти»), Ельвіра Лузік («Кафедра педагогіки та психології професійної освіти технічного університету в змінному освітньо-інформаційному просторі: проблеми, досвід і перспективи»), Дмитро Махотін («Проблеми управління кафедрой в условиях развития вуза»), Наталія Онищенко («Оптимізація виховної роботи кафедри в системі управління якістю навчального процесу у ВНЗ»), Віра Петрук («До питання забезпечення кафедрами фундаментальних дисциплін технічних ВНЗ якості підготовки майбутнього фахівця»), Юрій Підборський («Особливості методичної роботи кафедри в системі управління якістю навчального процесу у ВНЗ»).

Близьких до нашої тем у програмі цього заходу (як і багатьох інших) не виявлено. Вивченням діяльності кафедр (і дотичних питань) опікуються й багато інших вітчизняних наукових співробітників академічних установ та викладачів вишів, які публікуються у науковому збірнику «Проблеми освіти» (2007–2013): Віктор Алькема, Катерина Астахова, Наталія Дем'яненко, Лариса Калмикова, Галина Козлакова, Костянтин Корсак, Ірина Мельникова, Ігор Помазан, Олена Решетняк, Юрій Скиба, Ганна Строкович та ін. Проте у їхніх працях не зауважено на риторикознавчих засадах розроблення тем; хоча серед них є автори «Риторик» (Григорій Клочек, Ельвіра Лузік, Наталія Чибісова й ін.).

Із-поміж знаних у нашій державі дослідників і педагогів, які упродовж десятиліть розробляли загальні положення риторики як наукової і навчальної дисципліни у вищій школі України на межі ХХ-ХХІ ст., назвемо прізвища Семена Абрамовича, Ніни Голуб, Тетяни Космеди, Зоряни Куньч, Любові Мацько, Валеріана Молдована і Галини Сагач. Більш молоді українські науковці не так активно долучені до ґрунтовного обговорення актуальних для нас питань. Знайомі ми і з новими (за нашою тематикою) матеріалами російських колег-риторів: Лоліти Баландіної, Людмили Горобець, Людмили Колесникової, Зої Курцевої, Галини Копніної, Галини Кураченкової, Михайла Панова, Марини Савової, Костянтина Сєдова, Олени Сімакової, Олександра Сковороднікова, Любові Туміної, Олександра Чувакіна й ін.

З огляду на заявлену тему, привертає увагу назва статті Лоліти Баландіної та Галини Кураченкової у збірнику «Гуманитарные науки» – «Риторическая компетенция как основа эффективной деятельности преподавателя вуза» (Москва, 2012). Російські дослідницько-мовознавці виділяють у ній наступні компетенції, необхідні для ефективно мовленнєвої (рос. – речевой) діяльності викладача вишу: мовну (рос. – языковую), мовленнєву,

комунікативну, культурознавчу та риторичну; останню ж вони розглядають як сукупність якостей особистості педагога (природність поведінки, контакт з аудиторією, боротьба з утомлюваністю уваги студентів, адаптивна риторична поведінка тощо). Виклад у цій публікації дещо спрощений: він не ґрунтується на базових термінологічних засадах риторики; наведено розлогі приклади, «жорисні поради» й афоризми про красномовство, що не зовсім відповідає стилю наукового видання, не вичерпують змісту заявленої проблематики й не містять логічних висновків. На противагу такому підходу, Олена Сімакова у статті «Риторическая компетентность специалиста в системе профессиональной подготовки» (Рязань) аргументовано визнає за базову основу для формування риторичної компетентності – риторичну компетенцію як сукупність особистісних якостей, що забезпечують здатність до ефективного спілкування, пропонує схематичні моделі риторичної компетенції спеціаліста та висновок: забезпечити неперервне удосконалення риторичної компетентності можна тільки через риторизацію навчального процесу; це і є найважливішою, на її думку, умовою формування риторичної компетенції фахівця в системі професійної підготовки.

Керуючись положеннями про «Запровадження компетентнісного підходу у підготовці фахівців з вищою освітою», за «Пріоритетами розвитку освіти за рівнями» (п. 2.5. Вища освіта), викладеними у «Білій книзі національної освіти України» (К., 2010), та намаганнями розібратися у компетентнісному підході у вищій освіті України і світу за сучасних умов, ми спонукані до осмислення уявлень і визначень понять декількох міждисциплінарних компетентностей. Йдеться про такі нові терміни, як «риторикознавча компетенція» / «риторикознавча компетентність» та «риторична компетенція» / «риторична компетентність», які у ході наших подальших студіювань, вочевидь, набуватимуть глибшого значення і змісту. На відміну від «риторичної компетенції» («риторичної компетентності»), «риторикознавча компетенція» («риторикознавча компетентність») як цілісне – інтегративне – поняття, що вбирає в себе низку базисних складових, ще не введено до вітчизняного і зарубіжного наукового обігу. Проте воно має стати визначальним – з огляду на тему індивідуальної роботи із започаткування осмислення стану й актуальних проблем з підвищення ефективності викладання риторикознавчих дисциплін (риторики загальної і професійно зорієнтованої) у вищій школі України на основі компетентнісного підходу.

Ми виходимо з наступного: риторика як універсальна царина гуманітарного знання дедалі упевненіше стає дорогоцінним надбанням багатьох культурно-освітніх закладів України і світу; вона (як теорія ораторського мистецтва та наука про закони управління мисленнево-мовленневою діяльністю людини) здавна визнана наукою комплексною, оскільки інтегрує в собі низку суміжних дисциплін соціально-гуманітарного циклу. Неориторика постає надзвичайно важливою інтегративною дисципліною у системі вищої гуманітарної освіти України початку ХХІ ст., оскільки вона спіткає та супроводжує студентську молодь усіх рівнів і курсів, усіх спеціальностей і форм навчання упродовж усього життя – від вступних абітурієнтських іспитів до докторських захистів. Риторика як одна з найдавніших гуманітарних дисциплін вивчає способи побудови художньо виразного, емоційно образного і логічно послідовного публічного мовлення оратора. У сукупності з іншими риторикознавчими дисциплінами вона є цілісною системою знань і старань людства, що з прадавніх часів складалася з таких канонічних вимог, як природні здібності, вивчення мистецтва красномовства, наслідування взірців, постійні вправи, практичний досвід.

Виходячи з визначень риторики зі словниково-довідкової літератури (Зоряни Куньч і Галини Сагач), пропонуємо за ключові ознаки «риторикознавчої компетенції» прийняти наступні: світоглядну, культурознавчу, комунікативну, мисленнево-мовленневу, власне риторичну, педагогічну і фахову. Цей перелік, ймовірно, не повний. Кожний із цих пунктів заслуговує детальнішого аналізу, аніж ми можемо надати при першій спробі долучення до поняттєво-термінологічного дискурсу щодо «компетенцій» і «компетентностей» (скажімо, Володимира Лугового та ін.). Ці ознаки розглядаються нами з огляду на вимоги такого особливого жанру класичного красномовства, як академічне. Воно визначає інтеграцію

риторичних знань та ораторського досвіду науковців, викладачів, педагогів, дослідників та мислителів, які публічно доповідають про хід і результати своїх експериментів і досліджень, популяризують досягнення науки і техніки, освіти й культури. Відтак наші подальші плани будуть пов'язані не стільки із загальною риторикою, скільки з її професійно зорієнтованим різновидом – академічною риторикою як найбільш пріоритетним і перспективним напрямом досліджень у системі вищої освіти України.

Академічне красномовство відрізняється глибокою аргументованістю, логічністю, науковим стилем мовлення, яке має специфічну термінологію. Його основними різновидами є лекція, науково-популярна лекція, наукова доповідь чи повідомлення тощо. Вимоги до образу оратора у науковому виступі відомі: новизна, доцільність, оригінальність, системність, стислість, повнота викладу предмета, оптимальність стилю тощо. Академічний, за «Національним освітнім глосарієм «Вища школа»» (Київ, 2011), – це «характеристика, що стосується освіти, навчання, викладання, досліджень». Під академізмом ми схильні вважати і високий елітарний рівень наукових досліджень, який притаманний діяльності співробітників академій, для яких характерне дотримання загальнообов'язкових принципів у науці (логічності, аргументованості, чіткості, ясності), тощо.

Беручи ці положення за визначальні щодо ініційованого дискурсу, спробуємо наблизитися до вивчення цієї важливої категорії, і зробимо це на прикладі діяльності викладачів кафедр соціально-гуманітарного профілю як найімовірніше знайомих зі скарбами прадавньої пам'яті людства та багатограними можливостями різноспрямованого впливу на сучасну комунікативну аудиторію. Щонайперше виходимо з того, що риторична компетенція (так само розуміємо і про компетентність) студентів взаємозалежна від риторичної компетенції викладача. Відтак і підвищення риторичної компетенції студентів взаємозалежне від підвищення риторичної компетенції викладача. Рівень риторикознавчої компетенції (компетентності) викладача визначається інтегративними складовими: ґрунтовною базовою освітою, подальшою неперервною і цілеспрямованою самоосвітою, наявністю вченого ступеня і звання; стажем педагогічної роботи; досвідом практичної публічної діяльності у певній галузі; залюбленістю у свою роботу; відповідним соціальним статусом тощо. Тож, чим вища риторикознавча компетенція (компетентність) викладача, тим компетентнішого фахівця отримає суспільство и тим швидше буде вирішене завдання вищої освіти з формування науково-педагогічної еліти України. Відтак, ключовою ознакою якості вищої освіти є, передусім, компетентність носія знань – викладача, який передає ці знання студентам з допомогою різних методик у процесі реалізації усіх ступеней освіти й виховання. Прийmemo до уваги, що, за тільки-но згадуваним «Національним освітнім глосарієм «Вища школа»» (Київ, 2011): «компетентнісний підхід» визнаний як «підхід до визначення результатів навчання, що базується на їх описі в термінах компетентностей»; він є «ключовим методологічним інструментом реалізації цілей Болонського процесу та за своєю сутністю є людиноцентрованим»; «компетентність» – «це динамічна комбінація знань, розуміння, умінь, цінностей, інших особливих якостей, що описують результати навчання за освітньою / навчальною програмою. Компетентності покладені в основу кваліфікації випускника. Компетентність (компетентності) як набуті реалізаційні здатності особи до ефективної діяльності не слід плутати з компетенцією (компетенціями) як наданими особі повноваженнями»; «компетенції» – «надані (наприклад нормативно-правовим актом) особі (іншому суб'єкту діяльності) повноваження, коло їх (його) службових та інших прав і обов'язків».

Загальновідомо: за програмою Тюнінг було виділено декілька груп компетенцій: I. Загальні (ключові) компетенції: інструментальні (когнітивні, методологічні, технологічні і лінгвістичні здатності тощо); міжособистісні (соціальна взаємодія, співпраця та ін.); системні (поєднання розуміння, сприйнятливості та знань) компетенції. II. Фахові (спеціальні) компетенції. Визнаємо, що визначити місце риторикознавчої компетенції (затим і компетентності) у цій системі доволі складно. Прояснити це питання, з огляду на нашу проблематику, можна було б з допомогою найбільш вагомого досягнення Російської

риторичної асоціації за минулий рік – словника-довідника за редакцією Олександра Сквороднікова «Эффективное речевое общение (базовые компетенции)» (Красноярськ, 2012). Це видання є оригінальним, масштабним (881 сторінка) лексикографічним проектом, у створенні якого взяли участь понад 100 авторів із 19 міст Росії і Белорусі. Характеризуючи його концепцію, Олександр Сквородніков та Галина Копніна зазначають: «В основу словаря положено ключевое интегральное понятие культурно-речевой компетенции, без которой невозможна эффективная коммуникация. Содержание этого интегрального понятия раскрывается в системе базовых (основных) культурно-речевых компетенций: общелингвистической, языковой, коммуникативно-речевой и этико-речевой – и соответствующих им субкомпетенций». Зараз ця фундаментальна праця доопрацьовується, і, сподіваємося, незабаром до неї буде ширший доступ зацікавленої аудиторії.

На сьогоднішній день у вищій школі України, маємо констатувати: жодної кафедри риторики немає (принаймні, такої інформації нам не трапилося). Знаємо, що донедавна така кафедра функціонувала в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини; відомо й те, що багато років до цього знана професорка риторики Галина Сагач здійснювала наміри її заснування у декількох вищих освітніх закладах; вона ж є засновницею Центру риторики «Златоуст» чи Авторської школи українського красномовства. Відтак, ми можемо теоретично й експериментально моделювати діяльність кафедри риторики, а також висловити свої сподівання щодо її запровадження щонайменше в одному з провідних вишів України. Така постановка питання ще не мала широкого розголосу у науковому дискурсі. Показовим може стати вивчення навчальних програм німецького університету міста Тюбінген, у якому практика успішного говоріння веде свій відлік із 1496 р. і де на базі філософського факультету (із 2010 р.) існує кафедра загальної риторики, викладачі якої проводять заняття із риторики на семінарах, що спрямовані на бакалаврів і магістрів, які хочуть розвивати свої навички спілкування в усній чи письмовій формі та постійно самовдосконалюватися.

Чимало українських дослідників у царині риторики (загальної і професійно зорієнтованої), ораторського мистецтва (красномовства), а також культури мислення, мовлення й спілкування, створюють нові підходи до викладання своїх дисциплін. Лише за останні декілька років світ побачила низка новітніх навчальних посібників з риторики для студентів ВНЗ України. Із-поміж них (далі – за хронологією й алфавітом. – О. Щ.): «Неориторика в масовій комунікації» (К., 2010) Вікторії Стехіної (Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»); «Академічна риторика» для студентів гуманітарних факультетів (Суми, 2011) Валентини Василенко (кафедра гуманітарних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ) та Вікторії Герман (Інститут філології Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка); «Українська риторика: історія становлення і розвитку» (Львів, 2011) Зоряни Куньч (Національний університет «Львівська політехніка»); «Суспільна риторика» (К., 2012) Петра Лісовського (Інститут соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова); «Академічна риторика» (Умань, 2013) Наталії Сивачук, Інни Снігур та Олександра Санівського (Інститут філології та суспільствознавства Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини); «Основи красномовства» (К., 2013) Людмили Грицаєнко (Київський національний університет технології та дизайну); «Практикум з риторики» (К., 2014) Наталії Кавери та «Судова промова» (К., 2014) Андрія Молдавана і Лілії Богдан. Є серед новітніх видань і три підручники: «Мовленнєва комунікація» (К., 2013) Семена Абрамовича й Марії Чікарькової (Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка) та два «Ораторських мистецтва» (Харків, 2013) – одне за редакцією Михайла Требіна і Галини Клімової (Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»), а друге – Руслана Кацавця (К., 2014). Як бачимо, настійлива увага українських дослідників і викладачів риторики свідчить про незгасимий інтерес до однієї з найдавніших і найбагатших, за своєю інтегруючою силою, соціально-гуманітарних наук.

Наявний власний викладацько-дослідницький досвід роботи у цій галузі знань (світські вищі заклади і духовні навчальні установи) дозволяє нам виділити і такі важливі, на наш погляд, ознаки риторикознавчої компетенції: йдеться не просто про знання викладачами своїх предметів (хоча риторичні знання ми вважаємо базовою – константною – категорією у професійній і творчій життєдіяльності людини), а й закоханості у них; потребу і бажання постійного і цілеспрямованого самовдосконалення у щоденній публічній практиці; використання усіх можливостей неперервної риторичної освіти для викладачів і студентів різних спеціальностей (починаючи з першого курсу й до останнього дня навчання і викладання); підкріплення якісного навчально-методичного забезпечення цих дисциплін; побудову навчального процесу таким чином, аби поінколи брак аудиторного часу компенсувався позааудиторними заняттями чи цікавими завданнями для самостійної підготовки до публічних промов молоді. Тож, ми і надалі обґрунтовуватимемо риторикознавство як перспективну науково-педагогічну проблему та домінуючу основу у підвищенні якості вищої освіти початку ХХІ ст., значення якої в особистісному і суспільному розвитку стрімко зростає завдяки поглибленості її соціальної, виховної, навчальної, дослідницької та інноваційної ролей і місій.

У викладі визначено головні положення щодо аналізу ключових ознак риторикознавчої компетенції – світоглядної, культурознавчої, комунікативної, мисленнєво-мовленнєвої, власне риторичної, педагогічної, фахової тощо – викладачів кафедр соціально-гуманітарного профілю. Їх розглянуто у контексті вимог класичного академічного красномовства. Тим самим започатковано вивчення риторикознавчої компетенції, що у подальшому ґрунтовніше вивчатиметься як важлива категорія у сучасних дослідженнях вищої школи України. Тож викладене дозволяє вперше долучитися до обговорення актуального питання риторикознавчої компетенції викладачів кафедр соціально-гуманітарного профілю. Авторка висловлює свій жаль з приводу того, що на сьогодні у цій системі кафедр риторики немає. Разом із тим вона сподівається на її запровадження найближчими роками щонайменше в одному з українських вишів.

5.6. НОВИЙ КУРС «АКАДЕМІЧНА РИТОРИКА» ЯК БАЗОВА СКЛАДОВА У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ: ОБҐРУНТУВАННЯ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ВПРОВАДЖЕННЯ

Роботу присвячено вивченню мало досліджуваного професійно зорієнтованого різновиду загальної риторики – академічній риториці. Її виконано у межах нашого індивідуального завдання (розроблення пропозицій щодо підвищення ефективності викладання риторикизнавчих дисциплін у вищій школі України на засадах компетентнісного підходу), яке постало із завдання НДР відділу теорії та методології гуманітарної освіти ІВО НАПН України на 2014 р. щодо оптимізації дисциплін соціально-гуманітарного циклу у ВНЗ у контексті євроінтеграції та підвищення ефективності їх викладання. У викладі подано загальні пропозиції щодо запровадження до українських ВНЗ нового курсу (спецкурсу) для магістрів – «Академічна риторика» (з опертям на досвід вишів та наявність двох навчально-методичних розробок у педагогічних університетах Сум та Умані (2011 і 2013 рр., відповідно)) в якості вивершального етапу й органічного завершення вивчення навчально-виховної дисципліни «Основи риторики» [чи «Вступ до риторики»], яка також рекомендується до обов'язкового запровадження для студентів I-их курсів соціально-гуманітарних факультетів (інститутів, університетів) разом із дисципліною «Риторика загальна та професійно зорієнтована» для студентів III–IV-их курсів; для усіх педагогічних вишів України це має бути «Педагогічна риторика». Цей курс (спецкурс) обґрунтовано як неодмінну базову складову та самостійну інтегративну навчально-виховну дисципліну соціально-гуманітарного циклу у вищій школі України початку XXI ст.

Із метою виконання індивідуального дослідження на 2014 рік (завершального етапу теми науково-дослідної роботи відділу теорії та методології гуманітарної освіти ІВО НАПН України) – «Розроблення пропозицій щодо підвищення ефективності викладання риторикизнавчих дисциплін у вищій школі України на засадах компетентнісного підходу», – було сплановано низку важливих завдань, серед яких є й розроблення пропозиції щодо оптимізації циклу риторикизнавчих дисциплін у вищих навчальних закладах у контексті євроінтеграції, зокрема щодо упровадження курсу (чи спецкурсу) з академічної риторики як базової складової у системі вищої освіти України початку XXI ст. Воно корелюється з одним із пріоритетних завдань у рамках Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. щодо посилення кадрового потенціалу системи вищої освіти (та іншими). У його вирішенні може відіграти неабияке значення ще не достатньо вивчена риторикизнавча складова, значення якої в особистісному і суспільному розвитку стрімко зростає. Тож, наші подальші плани будуть пов'язані з дослідженням не стільки загальної риторики, скільки з її професійно зорієнтованим різновидом – академічною риторикою як найбільш пріоритетним і перспективним напрямом досліджень у сучасній системі вищої гуманітарної освіти України.

У даному контексті дослідницьку увагу привертають два нових навчальних посібника за назвами «Академічна риторика» (Суми, 2011) та (Умань, 2013). Вони представляють неабиякий інтерес для кола риторикизнавців і студентської молоді, які зацікавлені у прагненні до ефективної мисленнево-мовленневої життєдіяльності; вони мають солідний обсяг викладеного матеріалу і презентабельний вигляд; однак в основному викладі ми зауважимо на їхніх критичних аспектах, ні в якому разі не знецінюючи подієвого значення цих праць у педагогічній освіті. Уцілому ж, можна констатувати підвищення інтересу до академічної риторики з боку більш молодих науковців і педагогів, імена яких ще не відомі широкому загалу науковців-риторів. Із-поміж багатьох уже знаних українських дослідників і викладачів риторикизнавчих дисциплін у вищій школі України (Семен Абрамович, Ніна Голуб, Зоряна Куньч, Любов Мацько, Галина Сагач та інші) лише деякі згадували про такий різновид ораторського мистецтва, як академічне красномовство. Його коротке визначення знаходимо у словниково-довідниковій літературі: «Риторичний словник» (К., 1997) Зоряни

Куньч та «Словник основних термінів та понять риторики» (К., 2006) Галини Сагач. У «Риторичі» Любові Мацько (Київ, 2013) бачимо опис цього жанру, який увіходить до «Модулю державного стандарту» з риторики (ПП.17.08.02). Викликає подивування, що в аналізованих посібниках головне визначення – «академічна риторика» – практично відсутнє, а «академічне красномовство» має вкрай стислий коментар.

Щонайперше – в обґрунтуванні нового навчального курсу (спецкурсу) «Академічна риторика» як базової складової у системі вищої освіти України початку XXI століття та визначенні загальних пропозицій щодо його впровадження до вищих навчальних закладів, – ми виходимо з наступного: риторика як універсальна царина гуманітарного знання дедалі упевненіше стає дорогоцінним надбанням багатьох культурно-освітніх закладів України і світу; вона (як теорія ораторського мистецтва та наука про закони управління мисленнєво-мовленнєвою діяльністю людини) здавна визнана наукою комплексною, оскільки інтегрує в собі низку суміжних дисциплін соціально-гуманітарного циклу (етику і логіку, філософію й естетику, історію та культурологію, психологію і педагогіку, літературо- й мовознавство, теорії масових та соціальних комунікацій, журналістську й сценічну майстерність тощо). Неодноразово у своїх публікаціях ми підкреслювали і значення сучасної риторики як такої, що переоцінити неможливо, адже вона постає надзвичайно важливою і достатньо складною інтегративною дисципліною у системі вищої гуманітарної освіти України початку XXI ст., оскільки – як одна з найдавніших гуманітарних дисциплін вивчає способи побудови художньо виразного, емоційно образного і логічно послідовного публічного мовлення оратора – спіткає та супроводжує студентську молодь на усіх рівнях і курсах, усіх спеціальностях і формах навчання й упродовж усієї життєдіяльності – від вступних абітурієнтських іспитів до докторських захистів. У сукупності з іншими риторикознавчими дисциплінами вона є цілісною системою знань і старань людства, що з прадавніх часів складалася з таких канонічних вимог, як природні здібності, вивчення мистецтва красномовства, наслідування взірців, постійні вправи, практичний досвід тощо.

Українські дослідники у царині риторики (загальної і професійно зорієнтованої), ораторського мистецтва (красномовства), а також культури мислення, мовлення й спілкування, створюють нові підходи до викладання своїх дисциплін. Зрозуміло, що не залишився не поміченим нами вихід у світ двох нових (і єдиних на сьогодні в Україні) навчальних посібників за назвами «Академічна риторика». Перший із них презентовано Валентиною Василенко і Вікторією Герман (Суми, 2011) і надруковано за рішенням вчених рад Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка, Харківського національного університету внутрішніх справ та Сумської філії останнього навчального закладу в якості навчального посібника для студентів гуманітарних факультетів ВНЗ; другий – презентовано Наталею Сивачук, Інною Снігур, Олександром Санівським (Умань, 2013) (за загальною редакцією Наталії Сивачук) і рекомендовано Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів (зазначено Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Інститут філології та суспільствознавства, а також науково-дослідну лабораторію «Театр слова»).

Обидва аналізовані видання з академічної риторики представляють справжній інтерес для зацікавленої спільноти: вони стали подією у педагогічній освіті, мають цінний досвід опрацювання, солідний обсяг викладеного матеріалу, презентабельний вигляд й необхідні структурні елементи праці такого роду. У першому випадку вміщено програму курсу «Академічна риторика», подано теоретичні основи академічної риторики (виклад 11 лекцій), риторичний практикум, зміст самостійної роботи студентів, програму спецкурсу «Риторика» для учнів 11 класу профільної школи (гуманітарний профіль), тлумачний словник термінів та основних понять курсу «Академічна риторика» тощо. У другому випадку наявні: структура програми навчальної дисципліни й її опис за змістовими модулями, лекційний виклад, матеріали до практичних і лабораторних занять, словник риторичних термінів, тестові завдання тощо. Однак варто детальніше зауважити на певних критичних моментах щодо відповідності назви цих посібників та їхнього змістового наповнення (в основному йдеться

про загальну риторику під гаслом академічної), термінологічній неузгодженості (стислості і нерозкритості її головних термінів і понять), застарілості рекомендованої літератури (скажімо, посилання на джерельну базу Галини Сагач – 1989 р. або ж 1996 р., яка у 2006 р. у Рівному видала риторикузнавчий п'ятитомник «Вибраних творів» та того ж року у Києві «Словник основних термінів та понять риторики») тощо. Окрім того, упадає в око й те (серед низки виявлених зауважень), що в аналізованих посібниках головне визначення – «академічна риторика» – взагалі відсутнє, а наявне «академічне красномовство» лаконічно визначено як «ораторська діяльність науковця та викладача, що доповідає про результати дослідження або популяризує досягнення науки» (у тексті лекції «Академічне красномовство») та дещо доповнене складовими різновидів, а саме: «Академічне красномовство – ораторське вміння науковця та викладача, що доповідає про результати дослідження або популяризує досягнення науки. Основні жанри А. к.: наукова доповідь, наукове повідомлення, наукова лекція (вузівська та шкільна, реферат, виступ на семінарському занятті, науково-популярна (публічна) лекція, бесіда» (Суми, 2011) (у викладі «Тлумачного словника термінів та основних понять курсу «Академічна риторика»); а також як «ораторське вміння науковця, викладача, який доповідає про результати дослідження або популяризує досягнення науки» (Умань, 2013) (у тексті «Словника риторичних термінів»).

Поставлене нами завдання з обґрунтування нового навчального курсу (спецкурсу) «Академічна риторика» як базової складової у системі вищої освіти України початку XXI століття та визначення загальних пропозицій щодо його впровадження до вищих закладів освіти, передбачає й термінологічні уточнення стосовно заявленої проблематики. Ми ґрунтуємося на попередніх визначеннях академічної риторики з уже згадуваної словниково-довідкової літератури. Знаходимо й інші структурні особливості й мовні ознаки цього жанру публічних виступів, як-то: академічне красномовство відрізняється глибокою аргументованістю, логічністю, науковим стилем мовлення, яке має специфічну термінологію; його основними різновидами є лекція, науково-популярна лекція, наукова доповідь чи повідомлення тощо; вимоги до образу оратора у науковому виступі такі: новизна, доцільність, оригінальність, системність, стислість, повнота викладу предмета, оптимальність стилю тощо. Академічний, за «Національним освітнім глосарієм «Вища школа»» (Київ, 2011), – це «характеристика, що стосується освіти, навчання, викладання, досліджень». Під академізмом ми схильні вважати і високий елітарний рівень наукових досліджень, який притаманний діяльності співробітників академій, для яких характерне дотримання загальнообов'язкових принципів у науці (логічності, аргументованості, чіткості, ясності) тощо.

Щодо змістової частини, то звернімося до першого навчального посібника «Академічна риторика» (Суми, 2011), який має гриф «рекомендовано МОНУ як навчальний посібник для студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів» (лист від 25.01.11 № 1/11–627), і у якому висвітлено основоположні поняття і категорії академічної риторики. На думку її авторів, ця книга своїм лекційним і практичним змістом забезпечує ефективну технологію здобування знань, розвиває креативні здібності і навички самостійної роботи відповідно до пріоритетів Болонської системи навчання. Задля аналізу програми з аналогічного курсу (Умань, 2013) наведемо деякі конкретніші, ніж у першому випадку, дані, а саме: код модуля «Академічна риторика» такий: УЛУ_8_1.1.2.6_1.5; за типом модуля – він є обов'язковим; викладається у другому семестрі; його обсяг становить: загальна кількість годин – 54 (кредитів ЄКТС – 1,5); аудиторні години – 18 (лекцій – 8, практичних занять – 10). До результатів навчання зараховано такі (у кінцевому результаті навчання студент повинен): = знати: основні питання історії красномовства; основні категорії, розділи і закони красномовства; основні прийоми удосконалення майстерності мовлення як засобу передачі знань, удосконалення умінь, вирішення виховних завдань; специфіку педагогічного спілкування, особливості комунікативно-мовленнєвих ситуацій, характерних для професійної діяльності учителя; закономірності логіки мовлення; основні види ораторських промов; професійно значущі для педагога мовленнєві жанри; теорію техніки мовлення;

основні шляхи формування умінь красномовства в учнів; основні вимоги до педагога-оратора та суть педагогіко-риторичного ідеалу; = уміти: екстраполювати основні закони красномовства на педагогічну практику вчителя; вибирати тему промови, аналізувати її, збирати і систематизувати матеріал із даної проблеми; на основі спостережень і аналізу бази даних створювати «портрет аудиторії»; аналізувати і вибирати професійно значимий мовленнєвий жанр, що відповідає конкретній педагогічній ситуації та створювати максимально ефективну композицію промови; вести розгорнутий монолог, ефективну бесіду з фахової проблематики; вирішувати комунікативні і мовленнєві завдання в конкретній ситуації спілкування; логічно правильно, точно, етично і емоційно виражати думки в словах, відповідно до змісту, умов комунікації і адресата, прагнучи при цьому передати в промові свій індивідуальний стиль; володіти полемічним мистецтвом (диспут, полеміка, дискусія); системно аналізувати весь комунікативний процес (рефлексія); пізнати суть мовленнєвого ідеалу як компоненту культури і педагогічного мовного (педагогіко-риторичного) ідеалу, як взірця педагогічного спілкування. За способом навчання передбачені аудиторні заняття. До необхідних обов'язкових попередніх і супутніх модулів визначені: педагогічна риторика, основи культури і техніки мовлення.

За змістом навчального модуля «Академічна риторика» (Умань, 2013) розкрито наступні теми (мова навчання, звісно ж, українська): Ораторське мистецтво. Історія розвитку і передумови його формування. Функції ораторства в сучасному світі. Інвенція (Моделювання аудиторії. Мистецтво знаходження та попередньої систематизації інформації). Диспозиція (Мистецтво структурування промови). Елокуція (Вираження, втілення думки у слова). Категорії елокуції і підбір доцільних мовленнєвих засобів, граматична. Меморія (Запам'ятовування промови). Акція (Виголошення промови). Види ораторських промов. Професійно значущі для педагога мовленнєві жанри. Інноваційний курс практичної риторики в загальноосвітніх навчальних закладах. Загально-риторичний та педагогічний мовленнєвий ідеал. Із приводу рекомендованої літератури ми наводили зауваження. За формами і методами навчання проводяться лекційні і практичні заняття, передбачена й самостійна робота студентів. Із методів і критеріїв оцінювання їхніх знань є контроль поточний (80 %): опитування на практичних заняттях, виконання домашніх завдань; та підсумковий (20 %, залік): теоретичне опитування.

І наостанок – в обґрунтуванні нового навчального курсу (спецкурсу) «Академічна риторика» як базової складової у системі вищої освіти України початку XXI століття та визначенні загальних пропозицій щодо його впровадження до ВНЗ, – ми виходимо і з назрілої потреби та заклику до об'єднання зусиль сучасних українських риторів у вирішенні багатьох актуальних питань з риторизації вищої освіти України – з урахуванням позитивного досвіду вітчизняних і зарубіжних колег та за неодмінного збереження кращих надбань класичної національної риторичної спадщини. Розглядом цього питання приділено увагу і в рамках тематики ініційованого й проведеного в ІВО НАПН України круглого столу «Риторика у вищій освіті: вітчизняні традиції, світовий досвід та європейські орієнтири» (Київ, 24 черв. 2014 р.) під час XXIII Міжнародної конференції «Мова і культура» імені професора Сергія Бураго, у роботі якого взяли участь понад 30 науковців-риторів з України, Росії, Білорусі, Франції, Казахстану й Литви. Доводиться констатувати: риторикознавчий компонент у сучасних наукових дослідженнях з актуальних проблем вищої гуманітарної освіти ще не достатньо представлений з огляду на складність і різноманітність системного аналізу тенденцій розвитку, актуальних проблем і перспективних завдань у контексті євроінтеграційних процесів. Додаються взнаки багатогранність принципів та цінностей викладання риторики (загальної й професійно зорієнтованої) та інших риторикознавчих дисциплін (ораторського мистецтва, основ красномовства тощо) у вищих закладах освіти (світських і духовного спрямування) як новітньої інтегративної проблеми.

5.7. ІЗ ДОСВІДУ ВИВЧЕННЯ РИТОРИКОЗНАВЧОЇ КОМПОНЕНТИ У НОВІТНІХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Привернення уваги наукової спільноти до риторикознавчої складової у дослідженнях з актуальних проблем вищої освіти є закономірною ланкою у наших намаганнях обґрунтувати риторикознавство як перспективну науково-педагогічну проблему та домінуючу основу у підвищенні якості сучасної вищої освіти України. Це є важливим і у комплексному вивченні питань та розробленні оптимальних пропозицій щодо підвищення ефективності викладання риторики у вищій школі України початку XXI століття на засадах компетентнісного підходу, за темою індивідуального дослідження. Особливо цінним у вирішенні багатьох проблем вважаємо запровадження і результати роботи круглого столу «Риторика у вищій освіті: вітчизняні традиції, світовий досвід та європейські орієнтири» (Київ, 24 червня 2014 р.).

Інтерес до означеної теми виявляли такі знані українські науковці-ритори (тут і далі прізвища за алфавітом), як Семен Абрамович, Ніна Голуб, Зоряна Куньч, Любов Мацько, Ольга Олійник, Галина Онуфрієнко й Галина Сагач, чий вагомий внесок до розвитку досліджуваної галузі знань є базовим для їхніх наступників. Пропонуємо до розгляду декілька важливих аспектів із досвіду вивчення риторикознавчої компоненти у новітніх дослідженнях вищої освіти. Задля цього спиратимемося на власний досвід, по-перше, комплексного вивчення питання і розроблення оптимальних пропозицій щодо підвищення ефективності викладання риторики та інших риторикознавчих дисциплін у вищій школі України початку XXI століття й, по-друге, організації та проведення круглого столу «Риторика у вищій освіті: вітчизняні традиції, світовий досвід та європейські орієнтири» (Київ, 24 червня 2014 р.), який уперше проводився в ІВО НАПН України у рамках роботи XXIII Міжнародної наукової конференції «Мова і культура» імені професора Сергія Бураго (Київ, 23–26 червня 2014 р.). Зауважимо на головних результатах дослідження та новітніх пріоритетних напрямках щодо ефективного розвитку українського риторикознавства.

Як на наше переконання, риторикознавча компонента у наукових дослідженнях з актуальних проблем вищої освіти ще не достатньо вивчена з огляду на складність і різномірність такого аналізу; додаються ознаки багатогранності принципів та цінностей викладання риторики (загальної й професійно зорієнтованої) та інших риторикознавчих дисциплін (ораторського мистецтва, основ красномовства тощо) у вищих закладах освіти (світських і духовного спрямування) як інтегративної проблеми. Продовження наукової роботи спонукає до виявлення новітніх пріоритетних напрямків дослідження, що увійдуть окремими підрозділами до майбутньої монографії, як-то: риторика загальна та професійно зорієнтована: осмислення нових завдань у системі вищої освіти України й зарубіжжя початку XXI ст.; вітчизняні традиції та світовий досвід у новітніх напрацюваннях дослідників і викладачів риторики; євроінтеграційний чинник у визначенні тенденцій та інноваційного розвитку вищої риторичної освіти; актуальні проблеми формування риторичної культури майбутніх претендентів до національної еліти України та підвищення ефективності викладання риторикознавчих дисциплін у вишах; академічна риторика як базова складова та інтегративна навчально-виховна дисципліна у вищій школі України і світу.

Саме довкола такого широкого спектру питань відбулося обговорення на круглому столі «Риторика у вищій освіті: вітчизняні традиції, світовий досвід та європейські орієнтири» (Київ, 24 червня 2014 р.), який нещодавно було проведено в ІВО НАПН України у рамках роботи XXIII Міжнародної наукової конференції «Мова і культура» імені професора Сергія Бураго (Київ, 23–26 червня 2014 р.). Загалом у його роботі взяли участь понад 30 науковців-риторів з України [Київ (9), Харків (1), Львів (1), Чернівці (1), Одеса (1), Суми (1), Умань (2); додатково (5) безпосередню участь брали науковці з Києва, Харкова, Донецька й Маріуполя], Росії [Москва (2), Рязань (1), Махачкала (1)] та по одному представникові з Білорусі (Мінськ), Франції (Париж), Казахстану (Астана) й Литви (Вільнюс). Виступили: Семен Абрамович (Кам'янець-Подільський), доктор філологічних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України, завідувач кафедри

слов'янської філології та загального мовознавства Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: «Мовленнєва комунікація у мультикультурному світі»; Наталя Артикуца (Київ), кандидат філологічних наук, доцент кафедри міжнародного права і спеціальних правових наук Національного університету «Києво-Могилянська академія»; науковий керівник Центру інноваційних методик правової освіти НаУКМА: «Риторика у Києво-Могилянській академії: традиції та інновації»; Людмила Грицаєнко (Київ), керівник навчально-методичного відділу Київського національного університету технології та дизайну, доцент кафедри педагогіки та методології професійного навчання КНУТД: «Особливості викладання курсу «Основи красномовства» для майбутніх педагогів»; Ірина Мельникова (Київ), кандидат філологічних наук, професор, старший науковий співробітник відділу теорії та методології гуманітарної освіти ІВО НАПН України; професорка кафедри педагогіки і психології вищої школи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: «Розвиток професійно-мовної комунікації резерву завідувачів кафедр соціально-гуманітарних наук ВНЗ»; й Олена Щербакова (Київ), кандидат філологічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу теорії та методології гуманітарної освіти ІВО НАПН України; член Ради Російської риторичної асоціації; викладачка Вищих Свято-Володимирських православних богословських курсів: «Багатогранність принципів і цінностей викладання риторики у вищих закладах освіти. Огляд видань із риторики, ораторського мистецтва й мовленнєвої комунікації».

Окрім вищенаведених імен і тем виступів українських дослідників і викладачів риторикознавчих дисциплін, до обговорення були залучені: Валентина Василенко (Суми), кандидат філологічних наук, доцент кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ: «Ідеомовленнєвий концепт як конструктивна категорія лінгвориторики»; Олена Гончарова (Київ), доктор культурології, доцент, завідувачка кафедри історії України і музеєзнавства Київського національного університету культури і мистецтв: «Деякі аспекти екскурсійної лекції в елліністичному красномовстві»; Раїса Короткова (Київ), кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, викладачка Київської Духовної Академії і Семінарії: «Культура мовленнєвої дії як умова професійного спілкування»; Зоряна Куньч (Львів), кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Національного університету «Львівська політехніка»: «Використання елементів тренінгу під час практичних занять з риторики»; Петро Лісовський (Київ), кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Міжнародної академії управління персоналом: «Філософія універсуму в системі суспільної риторики: свідомість, логіка, мудрість»; Оксана Прохоренко (Київ), кандидат філологічних наук, доцент кафедри юридичного документознавства Національної академії внутрішніх справ: «Формирование коммуникативной компетентности студентов методом игры в интерактивном обучении риторики»; Наталя Сивачук (Умань), кандидат педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри української літератури та українознавства Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини: «Риторична освіта у виші як необхідна умова формування національної еліти»; Оксана Сліпущко (Київ), доктор філологічних наук, професорка, завідувачка кафедри історії української літератури та шевченкознавства Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка: «Традиції візантійської риторики в ораторсько-проповідницькій прозі доби Київської Русі»; Інна Снігур (Умань), старша викладачка кафедри української літератури та українознавства Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини: «Формування риторичної особистості майбутнього педагога-словесника в ході позааудиторної роботи»; Оксана Тарасенко (Одеса), викладачка кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін Військової академії: «Військове красномовство як необхідна складова риторичної компетенції військового службовця»; Михайло Требін (Харків), доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри соціології та політології Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»: «Особливості викладання

ораторського мистецтва в юридичних вишах». Переважна більшість із них (С. Абрамович, В. Василенко, О. Гончарова, З. Куньч, П. Лісовський, Н. Сивачук, І. Снігур і М. Требін) – автори (чи співавтори) новітніх видань із загальної чи професійно зорієнтованої риторики.

Восьмеро закордонних гостей запрошувалися до заочної участі: Володимир Аннушкін (Москва, Росія), доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри російської словесності та міжкультурної комунікації Державного інституту російської мови імені О. С. Пушкіна; голова Російської риторичної асоціації: «Филология – риторика – словесность: традиции и современность»; Скірманте Біржетене (Вільнюс, Литва), доцент кафедри литовської філології Каунаського гуманітарного факультету Вільнюського університету: «Риторика как предмет в современных филологических учебных программах Вильнюсского университета Каунасского гуманитарного факультета»; Малік Ваджибов (Махачкала, Росія), кандидат філологічних наук, доцент кафедри методики викладання російської мови і літератури філологічного факультету Дагестанського державного університету: «О применении «риторики молчания» в современной дагестанской студенческой аудитории»; Антон Гелясов (Париж, Франція), студент магістратури Свято-Сергіївського православного богословського інституту: «Православное свидетельство и экуменический диалог на Западе. К истории развития гомилетики в Свято-Сергиевском богословском институте в Париже»; Віктор Івченков (Мінськ, Білорусь), доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри стилістики та літературного редагування Інституту журналістики Білоруського державного університету: «Медияриторика как учебная дисциплина в системе подготовки журналистов Беларуси»; Зоя Курцева (Москва, Росія), доктор педагогічних наук, професор кафедри риторики і культури мовлення Московського педагогічного державного університету: «Методика преподавания риторики: прошлое и настоящее»; Олена Сімакова (Рязань, Росія), кандидат педагогічних наук, доцент кафедри гуманітарних та природничо-наукових дисциплін Рязанського державного університету імені С. О. Єсеніна: «Обучение текстообразующей деятельности в свете классического риторического канона»; Курулай Уразаєва (Астана, Казахстан), доктор філологічних наук, професор кафедри російської філології Євразійського національного університету імені Л. М. Гумільова: «К вопросу о теоретическом изучении современной риторики в высшей школе Казахстана». Половина з них – автори (чи співавтори) новітніх праць (В. Аннушкін, М. Ваджибов, В. Івченков та З. Курцева), деякі з яких видали за останні роки по декілька видань з означеної галузі.

У ході роботи круглого столу «Риторика у вищій освіті: вітчизняні традиції, світовий досвід та європейські орієнтири» відбулася презентація близько двадцяти найновіших (за 2011–2013 рр.) наукових і навчально-методичних розробок із започаткованої нами «Бібліотеки риторики знань від А до Я» Авторського центру риторики культури. Із-поміж презентованого назвемо (також за алфавітом перших прізвищ авторів) наступні: підручник «Мовленнєва комунікація» С. Абрамовича та М. Чікарькової (Київ, 2013) для студентів вищих навчальних закладів; наукове видання «Кошанский Н. Ф. Риторика» (Москва, 2013) із серії «Бібліотека риторики», підготовлене В. Аннушкіним, О. Волковим і Л. Макаровою; навчальний посібник «Коммуникативные качества речи в русской филологической традиции» (Москва, 2014) В. Аннушкіна; збірка матеріалів XVIII Міжнародної конференції «Риторика в современном России: традиции и новые задачи» (Ярославль, 2014) за редакційного редагування В. Аннушкіна, Л. Антонової та Й. Стерніна (відповідального редактора); навчальний посібник «Академічна риторика» (Суми, 2011) В. Василенко і В. Герман для студентів гуманітарних факультетів ВНЗ; дві монографії «Античне красномовство як дискурсивний феномен культури» й «Античне красномовство як феномен європейської культури» (обидві – Київ, 2011 і 2013) О. Гончарової; навчальний посібник «Основи красномовства» (Київ, 2013) Л. Грицаєнко для студентів галузі знань 0101 «Педагогічна освіта»; навчальний посібник «Українська риторика: історія становлення і розвитку» (Львів, 2011) З. Куньч для студентів економічних та гуманітарних спеціальностей; два навчальних посібника за редакцією Н. Іпполітової: «Общая риторика» для студентів-філологів бакалаврату й «Методика преподавания риторики» (Москва, 2012 і 2014), де серед

співавторів обох праць знаходимо імена Н. Грудциної, О. Єрохіної, О. Князевої, З. Курцевої, В. Ліпатової, М. Савової, Л. Якушиної; навчальний посібник «Суспільна риторика» (Київ, 2012) П. Лісовського для студентів вишів; навчальний посібник «Академічна риторика» Н. Сивачук, І. Снігур та О. Санівського для студентів вишів, а також збірник наукових праць «Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Риторична освіта молоді: сучасні оцінки і проєкції на майбутнє»» (обидва – Умань, 2013) за редакцією Н. Сивачук; підручник «Ораторське мистецтво» (Харків, 2013) за редакцією М. Требіна і Г. Клімової для студентів вишів, серед авторського колективу якого, окрім згаданих прізвищ, є ціла низка сучасних дослідників і викладачів, як-то: Н. Осипова, Г. Васильєв, В. Воднік, О. Волянська, В. Зимогляд, І. Підкуркова, О. Сохань, О. Сердюк; й ін.

Додатково до оголошених у загальній програмі конференції презентацій до уваги присутніх були представлені й інші праці, які мають безпосереднє відношення до питань, що розглядалися, хоча деякі з них побачили світ трохи раніше за визначені терміни, а саме: друге видання (доповнене й виправлене) навчального посібника «Риторика для журналістів: историко-культурный, теоретический и практический аспекты» (Москва, 2013) І. Анненкової для студентів факультетів і відділень журналістики; монографія «Военная риторика древнего мира» (Санкт-Петербург, 2011) С. Зверева; доопрацьований курс лекцій «Медьяриторика: рытарычныя асновы журналістыкі, лінгвістыка публіцыстычнага тэксту, дыскурсны аналіз СМІ» (Мінськ, 2009) В. Івченкова; збірник наукових праць «Сучасна педагогічна риторика: теорія, практика, міжпредметні зв'язки» (Львів, 2007), виданий за матеріалами наукового семінару і за редакцією Т. Космеди. Учасники виявили неабиякий інтерес до презентованих видань; переважну більшість із них вони бачили вперше. У наших найближчих намірах є детальніший огляд цих та інших риторикознавчих напрацювань українських і зарубіжних дослідників початку ХХІ ст. (зокрема, окрім уже наведених прізвищ, й таких знаних авторів «Риторик» в Україні, як: В. Вандишева, Н. Голуб, Н. Колотилової, В. Молдована, Л. Мацько, С. Мінеєвої, О. Олійник, Г. Онуфрієнко, М. Препотенської, Г. Сагач, О. Сковороднікова й ін.); практично усе назване та видане останніми роками зберігається у фондах згаданої вище «Бібліотеки риторичних знань від А до Я».

За час підготовки й проведення такого обговорювання нами були висловлені й підтримані учасниками наступні побажання і пропозиції, що й складають основу проєкту рішення цього заходу: рекомендувати Оргкомітету конференції роботу окремої секції з риторики у рамках роботи наступної конференції «Мова і культура»; підтримати ідею створення Української риторичної асоціації (з оптимістичною аббревіатурою УРА як назрілий заклик до об'єднання зусиль українських риторів – усіх зацікавлених дослідників і викладачів загальної та професійно зорієнтованої риторики й інших риторикознавчих дисциплін в Україні – у вирішенні багатьох нагальних питань у визначених координатах з урахуванням позитивного досвіду вітчизняних і зарубіжних колег в організації наукових і навчально-методичних семінарів, круглих столів, майстер-класів тощо; діяльність такої громадської організації мала б відбуватися на засадах вивчення передових інноваційних тенденцій у риторичній царині вищої освіти України, Європи і світу початку ХХІ століття та за неодмінного збереження кращих надбань класичної світової і національної риторичної спадщини; за надісланими матеріалами круглого столу підготувати збірник наукових праць або колективну монографію та доручити це ініціаторці й організаторці проведення цього заходу. Тож зрозуміла наша особиста зацікавленість у його запровадженні; він залишив по собі почуття подяки за довіру організаторам конференції, і передусім Ганні Онкович, та плідну співпрацю усіх учасників, й особливо співголовуючим – Семену Абрамовичу і Наталі Артикуці. Тепер можна сміливо твердити про надзвичайний набутий досвід щодо його організації і проведення за участі вітчизняних і зарубіжних дослідників на гідному представницькому рівні і різнобічному науковому підході до розгляду запропонованої проблематики. Такий досвід вкрай важливий за нагальної необхідності удосконалення системи викладання багатьох предметів у вишах, заснування кафедр риторики в якості методологічних центрів гуманітарної освіти, підготовки належних кадрів і новітніх видань,

ініціювання та здійснення інших заходів і проектів, аби відновити місце та посилити значення риторики у визначених координатах.

5.8. «НАМ ПОТРІБНА РИТОРИКА ЄДНОСТІ!..», АБО ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКЛАДАННЯ РИТОРИКОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН У ВИЩІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

На міжнародних зібраннях останніх років науковцями постійно обговорюються питання щодо стратегічних орієнтирів розвитку вищої освіти, забезпечення її якості, пошуку ефективних моделей управління освітніми системами, запровадження до них сучасних технологій та новітніх засобів навчання і виховання майбутніх претендентів до національних еліт тощо. Для України нагальним постає вирішення глобальної проблеми – європейської інтеграції вищої освіти у контексті Болонського процесу. Тож перед співробітниками відділу теорії та методології гуманітарної освіти (на чолі з завідуючою – доктором педагогічних наук, професором Ганною Онкович) Інституту вищої освіти НАПН України поставлене завдання науково-дослідної роботи на 2014 рік із розроблення пропозицій щодо оптимізації дисциплін соціально-гуманітарного циклу у вищих навчальних закладах у контексті євроінтеграції та підвищення їх викладання. У ході виконання цього завдання до сфери нашого наукового зобов'язання потрапило розроблення пропозицій щодо підвищення ефективності викладання риторикознавчих дисциплін у вищій школі України на засадах компетентнісного підходу. Мусимо констатувати, що за відведений час доволі складно усебічно і системно вивчити цю проблему з огляду на її універсальний характер і непередбачуваний вплив на подальший розвиток цієї галузі. Однак, почувши з вуст Міністра освіти і науки України Сергія Квіта у прямому ефірі «Права на владу» від 2 жовтня 2014 р. (студія «1+1») – «Нам потрібна риторика єдності!..», і відтак, публічно заручившись підтримкою поважного державного посадовця найвищого рангу, вирішено винести це доленосне гасло до заголовку поданої статті, актуалізуючи це питання та мотивуючи основний виклад проблеми завершальною фразою Сергія Квіта наприкінці обговорення у телевізійній програмі: «... Це буде проект єдності, проект об'єднання українського народу!».

Актуалізацією цієї проблематики також привертаємо увагу наукової спільноти й до одного з пріоритетних завдань у рамках Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. – посилення кадрового потенціалу системи вищої освіти. У його вирішенні не менш важливою є ще не достатньо вивчена риторикознавча складова, значення якої – як домінуючої основа у підвищенні якості вищої гуманітарної освіти – в особистісному і суспільному розвитку на початку ХХІ ст. стрімко зростає. Щонайперше, привертають увагу деякі важливі положення у викладі публічної лекції Хосе Луїса Раміреса «Поновлення Риторики як основи громадянства і освіти» (Львів; Київ, 2008), виголошеної 2 квітня 2007 р. у Львівському національному університеті імені Івана Франка й опублікованої (в українському перекладі з іспанської мови) у сьомому випуску «Університетських діалогів» за співпраці Центру гуманітарних досліджень та видавництва «Смолоскип». У ході цієї лекції філософ мови та риторики Хосе Луїс Рамірес переконує аудиторію слухачів (читачів) у тому, що саме завдяки Риторичі (написання – з великої літери. – О. Щ.) людина як суспільно-мовна істота усвідомлює себе, що саме Риторика дає розуміння того, в який спосіб людина пізнає, що саме Риторика навчає людину свідомо діяти, і що саме «Риторика мала би стати першою і найважливішою дисципліною, бо від її знання залежить вираження усього людського, включно з науковою діяльністю». До аналізу дотичної до визначеної проблематики постійно зверталася знана українська дослідниця й активна пропагандистка риторики в Україні і світі – Галина Сагач, про свідчать її численні праці науково-педагогічного характеру, зокрема п'ятитомник «Вибраних творів» з риторики (Рівне, 2006). Інтерес до процесу викладання риторики виявляли й такі відомі українські науковці-ритори, як Семен Абрамович, Флорій Бацевич, Ніна Голуб, Галина Клімова, Тетяна Космеда, Зоряна Куньч, Любов Мацько, Ольга Олійник, Галина Онуфрієнко, Михайло Требін та інші, чий вагомий внесок до розвитку досліджуваної галузі знань є базовим для їхніх наступників.

Поокремі ідеї у виступах і працях Наталії Артикуци (Центр інноваційних методик правової освіти Національного університету «Києво-Могилянська академія»), Петра Лісовського (Міжрегіональна академія управління персоналом), Марини Препотенської (Національний технічний університет України «Київський Політехнічний інститут») й інших стосувалися запропонованої проблеми. Деякі з публікацій менш знаних науковців мають більш вузький характер – вони розглядають лише окремі її складові, залишаючи поза розглядом євроінтеграційний чинник.

Із метою виконання академічних зобов'язань із розроблення пропозицій щодо підвищення ефективності викладання риторикознавчих дисциплін у вищій школі України на засадах компетентнісного підходу упродовж поточного року порушено наступні питання: поглибити аналіз тенденцій розвитку з реалізації компетентнісного підходу у викладанні риторикознавчих дисциплін у ВНЗ соціально-гуманітарного циклу України початку XXI ст.; узагальнити компоненти осмислення актуальних проблем і перспективних завдань (з огляду на здобутки вітчизняної та європейської практики) у вивченні сучасної риторики у системі вищої гуманітарної освіти України; визначити чинники інтеграції теорії і практики ораторського мистецтва як механізм розвитку сучасної риторичної освіти в Україні і світі; систематизувати оптимальні шляхи і засоби забезпечення з підвищення ефективності викладання риторикознавчих дисциплін у вищій школі України на визначених засадах та механізм їх реалізації, зокрема щодо застосування медіаосвітніх технологій у викладанні і вивченні риторики як теоретико-прикладної дисципліни; подати проект обґрунтування необхідності викладання риторики (загальної та професійно орієнтованої) як самостійної інтегративної дисципліни соціально-гуманітарного циклу у ВНЗ України; розробити пропозиції щодо оптимізації циклу риторикознавчих дисциплін у ВНЗ у контексті євроінтеграції, зокрема щодо упровадження курсу (чи спецкурсу) з академічної риторики як базової складової у системі вищої освіти України; підготувати розділ колективної монографії з досліджуваної проблематики тощо. Зосередимося на обґрунтуванні окремих положень із цих завдань.

По-перше. Сучасне риторикознавство у вищій школі України – як започаткований нами напрям науково-педагогічних досліджень і домінуюча основа в оновленні якості вищої освіти початку XXI ст. – лише починає завойовувати собі скромне місце серед багатьох назрілих проблем в освітній системі нашої країни. Науковий інтерес до цієї проблематики визрівав достатньо довго, перш ніж виявилася необхідність вивчення євроінтеграційного аспекту дослідження риторики як навчально-виховної дисципліни у системі вищої гуманітарної освіти України початку XXI ст.. Виходимо з того, що риторика як: універсальна царина гуманітарного знання дедалі упевненіше стає дорогоцінним надбанням багатьох культурно-освітніх закладів України і світу; теорія ораторського мистецтва та наука про закони управління мисленнево-мовленневою діяльністю людини здавна визнана наукою комплексною, оскільки інтегрує в собі низку суміжних дисциплін соціально-гуманітарного циклу, що у сукупності з іншими дисциплінами вона є цілісною системою знань і старань людства, що з прадавніх часів складалася з таких канонічних вимог, як природні здібності, вивчення мистецтва красномовства, наслідування взірців, постійні вправи, практичний досвід; одна з найдавніших гуманітарних дисциплін, що вивчає способи побудови художньо виразного, емоційно образного і логічно послідовного публічного мовлення оратора та значення якої неможливо переоцінити, оскільки вона спіткає та супроводжує студентську молодь усіх рівнів і курсів, усіх спеціальностей і форм навчання упродовж усього життя – від вступних абітурієнтських іспитів (або навіть щонайменших за обсягом публічних виступів будь-якого змісту і типу чи виду мовлення майбутніх представників національної еліти) до захистів докторських робіт.

По-друге. Навчально-методичні видання з риторикознавчими назвами (виявлено понад 70 найменувань курсів з риторики загальної та професійно зорієнтованої, – які й складають базисну основу цих дисциплін у системі сучасної вищої школи України) призначені для достатньо широкої аудиторії та використовують у своєму змісті напрацювання вітчизняних і

зарубіжних колег-риторів. Із-поміж новітніх «Риторик» (далі – за часом виходу у світ. – О. Щ.) – «Неориторика в масовій комунікації» (Київ, 2010) Вікторії Стехіної, «Українська риторика: історія становлення і розвитку» (Львів, 2011) Зоряни Куньч, «Академічна риторика» (Суми, 2011) Валентини Василенко та (Умань, 2013) Наталії Сивачук, Інни Снігур та Олександра Санівського), «Суспільна риторика» (Київ, 2012) Петра Лісовського, «Мовленнєва комунікація» (Київ, 2013) Семена Абрамовича й Марії Чікарькової, два «Ораторських мистецтва» – за редакцією Михайла Требіна і Галини Клімової (Харків, 2013) та Руслана Кацавця (К., 2014), а також «Практикум з риторики» (К., 2014) Наталії Кавери та «Судова промова» (К., 2014) Андрія Молдавана і Лілії Богдан.

По-третє. До вивчення риторики (і викладання риторикизнавчих дисциплін у вищих навчальних закладах) прикута увага багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців і викладачів. Тож, важливою ознакою нинішнього часу є закономірне збільшення риторикизнавчого кола науковців і викладачів, де до знаних риторів в Україні приєднуються ще маловідомі автори новітніх видань з риторики й ораторського мистецтва. Проте багато чинників, що свідчать на користь не до кінця оціненого, але потужного потенціалу загальної та професійно зорієнтованої риторики (з її скарбами прадавньої пам'яті людства і можливостями багатоманітного і різноспрямованого впливу на сучасну комунікативну аудиторію) у формуванні елітарної риторичної особистості початку ХХІ ст. – людини морально і духовно зрілої, усебічно розвиненої, риторично освіченої, професійно компетентної, фахово і творчо реалізованої, національно патріотичної, соціально активної, матеріально забезпеченої, свідомо відповідальної за свої риторичні вчинки перед прийдешніми поколіннями, здатної ефективно реагувати на виклики часу, залишаються поза увагою сучасних дослідників.

По-четверте. Важливим видається вивчення теоретичних і практичних напрацювань наших зарубіжних колег. Упродовж останнього десятиліття-двох вони виступають за риторику навчального процесу й постійно обговорюють питання щодо риторичної компетенції спеціаліста у системі професійної підготовки, процес формування якої визнається тривалим і складним – таким, що не завершується аудиторною співпрацею викладача зі студентами, а потребує настійливого самовдосконалення. Досвід методологічних підходів, що існують сьогодні у зарубіжних науково-педагогічних школах, достатньо багатоманітний; він має ґрунтовну науково-теоретичну базу, яка не тільки представлена кількістю наукових публікацій у монографіях, дисертаціях, статтях, але й відображена у педагогічній практиці, що застосовується як у вищих освітніх закладах, так і у шкільному викладанні.

По-п'яте. Закономірним вважаємо використання багатогранних можливостей обміну досвідом колег міждисциплінарних курсів у вивченні та викладанні риторики через аналіз науково-методичної літератури й безпосередню участь у міжнародних і всеукраїнських заходах з проблем вищої освіти в Україні і світі. Для прикладу: торік ми взяли участь у Міжнародній конференції «Риторика в Європі» (Саарбрюккен, 9–13 жовтня 2013 р.), де встановлено нові контакти з ученими-риторами різних країн світу – із Німеччини, Люксембургу, Франції, Греції, Португалії, Бельгії, Бразилії, Литви, Росії й Казахстану; цього річ уже виступили щодо сучасного осмислення риторики й нових завдань вищої гуманітарної освіти України на ХVІІІ Міжнародній науковій конференції «Риторика в современной России: традиции и новые задачи» (Ярославль, 30 января – 1 февраля 2014 г.).

Досвід участі у роботі Міжнародної конференції у Німеччині «Риторика в Європі» (Саарбрюккен, 9–13 жовтня 2013 р.) із темою, присвяченою дослідженню риторики як навчально-виховної дисципліни у системі вищої гуманітарної освіти України початку ХХІ ст., був надзвичайно важливим. Проведено в ІВО НАПН України круглий стіл «Риторика у вищій освіті: вітчизняні традиції, світовий досвід та європейські орієнтири» у рамках ХХІІІ Міжнародної конференції «Мова і культура» імені професора Сергія Бураго (Київ, 23–26 червня 2014 р. У його роботі взяли участь понад 30 науковців-риторів з України, Росії [Москва, Рязань, Махачкала], Білорусі (Мінськ), Франції (Париж), Казахстану (Астана) й

Литви (Вільнюс). Він пройшов на засадах вивчення практичного досвіду й передових інноваційних тенденцій у риторичній царині вищої освіти України, Європи і світу та за неодмінного збереження кращих надбань класичної національної риторичної спадщини.

По-шосте. Важливими є й розмірковування щодо багатогранності принципів і цінностей викладання риторики у вищих закладах освіти; вони присвячені аналізу важливих компонентів багатогранності досліджень риторики як синтезу науки та мистецтва переконання живим усним словом – з її інтегративними скарбами і можливостями різноспрямованого впливу на сучасну комунікативну аудиторію. У викладі зауважено на принципах і цінностях викладання риторики, яка дедалі упевненіше стає дорогоцінним надбанням багатьох вищих навчальних закладів – світських і духовних. За умови осмисленого й цілеспрямованого вивчення студентами цієї дисципліни відбуватиметься поступове формування елітарної риторичної особистості початку ХХІ ст. І неодмінно у своєму розвитку майбутній оратор постане перед вибором риторичного ідеалу – свого власного уявлення про найвищу досконалість, що як взірць і найвища мета, визначатиме його подальший спосіб спілкування і характер риторичної дії.

Зважуємо й на те, що із запропонованих викладачем риторики принципів і цінностей цього мінливого світу (від античності і до сьогодення) справжній студент, свідомий набути – до своїх природних психофізичних даних – достатній арсенал професійних якостей, гортатиме сторінки історії вітчизняної і зарубіжної культури у пошуках утрачених смислів (букви і духу слова), виробляючи свої критерії оцінки істинності тих чи інших положень (закону і благодаті). Відпочатку він спиратиметься на образи найвидатніших ораторів античності й інших промовців і проповідників, життєдіяльність яких мала незаперечний вплив на становлення світської та церковно-богословської риторики. Затим повсякчас долатиме внутрішні застереження і зовнішні перешкоди в обстоюванні своїх ідеалів, чи не щохвилини відчуваючи на собі впливи раціонального і чуттєвого, звичайного і дивовижного, повсякденного і сокровеного, маніпулятивного й істинного, слабкодухого і відважного, зневажливого і довірливого, огидного і прекрасного, необізнаного і мудрого, – усієї різнобічної палітри неминучих проявів ораторської діяльності. Тож і від викладача-ритора потребуватиметься неабияка мужність, аби встояти перед запитамі кращих претендентів до світової еліти.

По-сьоме. Зацікавило нас і вивчення досвіду викладання і дослідження риторики та розвитку риторичної освіти нашими європейськими колегами: Інституті європейської риторики (Europäisches Institut für Rhetorik (EifR чи IER)), в Європейській Академії Otzenhausen (Europäische Akademie Otzenhausen), на базі якого діє Інститут Риторичної і Методології (Institut für Rhetorik und Methodik (IRM)), та інших закладах освіти. Закономірною складовою нашого дослідження стане вивчення навчальних програм німецького університету міста Тюбінген (Universität Tübingen або Eberhard Karls Universität Tübingen), де на базі філософського факультету (із 2010 р.) існує кафедра загальної риторики. Саме у Тюбінгені Міжнародним товариством з історії риторики (ISHR) наступного року планується проведення 20-ої конференції за спеціальною темою «Риторика в різних країнах» [20th Biennial Conference «Rhetoric across Cultures»] (Тюбінген, 28–31 липня 2015 р.).

Відтак, на перспективу маємо наукове зацікавлення долучитися до обговорення різноаспектних риторикизнавчих питань, окрім згаданої конференції, на наступних заходах (далі – за хронологією подій. – О. Ш.): у Росії на XIX Міжнародній науковій конференції «Риторика у контексті освіти і культури» [«Риторика в контексте образования и культуры»] (Рязань, 29–31 січня 2015 р.); в Україні на Міжнародній науковій конференції «Риторика як пропедевтика та теорія комунікації» (Суми, 18–19 березня); в Італії на 2-гій Міжнародній конференції «Формування консенсусу. Риторика між демократією та конфліктом» [«Building consensus. Rhetoric between democracy and conflict»] (Палермо, 15–18 квітня 2015 р.); у Польщі на конференції «Риторика у суспільстві знань» [«Rhetoric in Society»] (Варшава, 24–27 червня 2015 р.); у Великобританії на Третньому щорічному симпозиумі «Інтерактивна риторика» [«Third Annual Interactive Rhetoric Symposium»] (Оксфорд, 20–25 липня 2015 р.).

Науковий інтерес представляють також дотичні до нашої проблематики конференція на Кіпрі «Вирішення питань у контексті: мистецтво переконання за жанрами і час» [«Addressing Matters in Context: The Art of Persuasion across Genres and Time»] (Кіпр, серпень 2015), а також XXII Всесвітній конгрес з риторики у Буенос-Айресі (Аргентина, квітень 2016) тощо.

На завершення. Як на наше переконання, риторикознавча компонента у наукових дослідженнях з актуальних проблем вищої освіти ще не достатньо представлена з огляду на складність і різноманітність такого аналізу; додаються ознаки багатогранності принципів та цінностей викладання риторики (загальної й професійно зорієнтованої) та інших риторикознавчих дисциплін (ораторського мистецтва, основ красномовства тощо) у вищих закладах освіти (світських і духовного спрямування) як інтегративної проблеми. Продовження нашої наукової роботи спонукає до виявлення новітніх пріоритетних напрямків дослідження, що увійдуть окремими підрозділами до майбутньої монографії, як-то: риторика загальна та професійно зорієнтована: осмислення нових завдань у системі вищої освіти України й зарубіжжя початку XXI ст.; вітчизняні традиції та світовий досвід у новітніх напрацюваннях дослідників і викладачів риторики; євроінтеграційний чинник у визначенні тенденцій та інноваційного розвитку вищої риторичної освіти; актуальні проблеми формування риторичної культури майбутніх претендентів до національної еліти України та підвищення ефективності викладання риторикознавчих дисциплін у вишах; академічна риторика як базова складова та інтегративна навчально-виховна дисципліна у вищій школі України і світу. Уважаємо риторикознавчі дослідження – ґрунтовне вивчення ролі, значення, місця і потужного потенціалу риторики загальної й часткової, ораторського мистецтва, засад красномовства тощо – надзвичайно актуальними не тільки у рамках нашої науково-дослідної теми, а і з огляду поінколи швидко змінюваних (вчасно неосмислених особистістю і суспільством) особливостей сучасних соціально-комунікативних процесів. Гіпотетично, наведені рекомендації можуть слугувати підґрунтям в оновленні якості риторичної освіти, а головне, свідчити про започаткування новітнього напрямку досліджень – риторикознавства як домінантної основи підвищення ефективності викладання різних курсів й оптимізації дисциплін соціально-гуманітарного циклу у вищій освіті України початку XXI століття в контексті євроінтеграції.

Література

1. Баландина Л. А., Кураченкова Г. Ф. Риторическая компетенция как основа эффективной деятельности преподавателя вуза / Л. А. Баландина, Г. Ф. Кураченкова // Гуманитарные науки. – 2012. – № 4. – С. 102–108.
2. Біла книга національної освіти України / Т. Ф. Алексеєнко, В. М. Аніщенко, Г. О. Балл [та ін.]; за заг. ред. В. Г. Кременя; НАПН України. – К.: Інформ системи, 2010. – 340 с. [243–255; 256–260]
3. Василенко В. А. Академічна риторика: навч. посіб. для студ. гуманіт. ф-в вищ. навч. закл. / В. Василенко, В. Герман; Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка, Сум. філ. Харк. нац. ун-ту внутр. справ. – Суми: Наталуха А. С., 2011. – 275 с.
4. Вища освіта України: теорет. та наук.-метод. часопис. – 2013. – № 3 (50). – Додаток 1: Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології. – Т. 1–2. – Т. 2. – 286 с.
5. Вища освіта України: теорет. та наук.-метод. часопис. – 2013. – № 3 (додаток 2): Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу. – 256 с.
6. Голуб Н. Б. Риторика у вищій школі / Ніна Борисівна Голуб. – Черкаси: Брама-Україна, 2008. – 408 с.
7. Голуб Ніна Борисівна. Теоретико-методичні засади навчання риторики у вищих педагогічних навчальних закладах / Ніна Борисівна Голуб: дис... д-ра наук: 13.00.02. – К., 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dissert.com.ua/content/355875.html>; <http://www.disslib.org/teoretyko-metodychni-zasady-navchannja-rytoryky-u-vyshchychk-pedahohichnykh-navchalnykh.html>

8. Еристика (Риторика) : навч. програма / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка / укл. Г. М. Сагач, В. П. Олійник, О. А. Щербакова; за ред. Г. М. Сагач. – К., 2000. – 19 с.
9. Закон України про вищу освіту: станом на 29 жовтня 2014 року. – Харків : Право, 2014. – 104 с.
10. Круглий стіл «Риторика у вищій освіті: вітчизняні традиції, світовий досвід та європейські орієнтири» (Київ, 24 червня 2014 р.) : програма / НАПН України. Ін-т вищої освіти ; укл. О. А. Щербакова. – К., 2014 (б/номер.).
11. Куньч Зоряна. Риторичний словник / Зоряна Куньч. – К. : Рідна шк., 1997. – 341 с.
12. Куньч Зоряна. Українська риторика: історія становлення і розвитку : навч. посібник / Зоряна Куньч. – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2011. – 244 с.
13. Луговий В. І. Компетентності та компетенції: поняттєво-термінологічний дискурс / В. І. Луговий // Вища освіта України. – № 3. – Додаток 1: тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». – К. : Гнозис, 2009. – С. 8–14.
14. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика : навч. посібник / Л. І. Мацько, О. М. Мацько. – К. : Вища шк., 2003. – 311 с. (2006 – 2-е стереотип. вид.).
15. Международная конференция 2013 – Риторика в Европе // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.uni-saarland.de/index.php?id=31015>
16. Мова і культура : програма ХХІІ Міжнар. наук. конф. ім. проф. Сергія Бурого (К., 24–27 черв. 2013 р.). – К., 2013. – 76 с.
17. Модуль державного стандарту «Риторика» // Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика: Навч. посібник. – К. : Вища шк., 2003. – 311 с. (2006 – 2-е стереотип. вид.). – С. 304–305.
18. Національний освітній глосарій: вища освіта / авт.-укл. : І. І. Бабин, Я. Я. Болубаш, А. А. Гармаш [й ін.]; за ред. Д. В. Табачника і В. Г. Кременя. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди»», 2011. – 100 с.
19. Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології : Програма VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Ялта, 1–4 жов. 2013 р.). – Київ–Ялта, 2013. – 56 с.
20. Рамірес, Хосе Луїс. Поновлення Риторики як основи громадянства і освіти / пер. з іспан. / Хосе Луїс Рамірес. – Львів: Центр гуманітарних досліджень; Київ: Смолоскип, 2008. – 96 с. («Університетські діалоги», № 7).
21. Рашкевич Ю. М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти. Національна рамка кваліфікацій. Результати навчання. Компетентності. ЄКТС : монографія / Ю. М. Рашкевич. – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2014. – 166 с.
22. Рекомендації Міжнародної науково-практичної конференції «Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу» (Київ, 25–26 жовтня 2012 р.) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ihed.org.ua/images/pdf/conf_final_recom.pdf
23. Риторика : навч. програма для студ. Ін-ту журналістики / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка / укл.: В. П. Олійник, О. А. Щербакова; за ред. О. А. Щербакової. – К., 2002. – 26 с.
24. Риторика в современной России: традиции и новые задачи. – Ярославль : Канцлер, 2014. – С. 39–44.
25. Сагач Галина. Вибрані твори : в 5 т. / Галина Сагач. – Рівне : ПП ДМ, 2006.
26. Сагач Галина. Словник основних термінів та понять риторики : навч. посіб. / Галина Сагач. – К. : МАУП, 2006. – 279 с. – (Б-ка «Златоуст»; Вип. 1).
27. Сивачук Н. П., Снігур І. М., Санівський О. М. Академічна риторика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н. П. Сивачук, І. М. Снігур, О. М. Санівський ; Уманський держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. Інститут філології та суспільствознавства. «Театр слова», науково-дослідна лабораторія. – Умань : Вид. «Сочінський», 2013. – 375 с.: фото. кольор.

28. Симакова Е. С. Риторическая компетентность специалиста в системе профессиональной подготовки / Е. С. Симакова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.vshu.ru/files/letters237/simakova.doc>. – Заголовок з екрана.
29. Сучасна педагогічна риторика: теорія, практика, міжпредметні зв'язки : зб. наук. пр. за мат. наук. семінару / Львів. держ. ун-т внутрішніх справ / Т. А. Космеда (відп. ред.). – Л. : ПАІС, 2007. – 268 с.
30. Щербакова Олена. Бібліотека риторичних знань і старань журналіста-оратора від «А» до «Я»: концептуальна модель / Олена Щербакова // Теле- та радіожурналістика : зб. наук.-метод. праць. – Львів, 2010. – Вип. 9. – Ч. 2. – С. 380–387.
31. Щербакова Е. А. Встречи с риторикой любви, добра и милосердия как возможность глубокого осознания студентами духовных основ новой учебной дисциплины / Елена Анатольевна Щербакова // Риторика в системе гуманитарного знания : тез. VII Междунар. конф. по риторике (М., 29–31 янв. 2003 г.) / Гос. ин-т рус. яз. им. А. С. Пушкина. – М., 2003. – С. 382–385.
32. Щербакова Е. А. «Дивен Бог во святых своих!..»: к почитанию святых угодников Божиих как духовных покровителей православного учительства (в помощь обучающим и обучающимся риторике) / Е. А. Щербакова // Современная риторика в общественно-речевой и педагогической практике : мат. XVII Междунар. науч.-практ. конф. (М., 30 янв. – 1 февр. 2013 г.) / ред.-сост. В. И. Аннушкин. – М. ; Ярославль : Ремдер, 2013. – С. 485–491.
33. Щербакова О. А. До питання про вплив євроінтеграційного чинника на дослідження риторики та риторикознавчих дисциплін у системі вищої гуманітарної освіти України початку ХХІ століття / Олена Анатоліївна Щербакова // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часопис. – 2013. – № 3 (додаток 2): Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу. – С. 218–224. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ihed.org.ua/images/pdf/7_2013_publication.pdf
34. Щербакова О. А. Досвід початкового аналізу чинників підвищення ефективності викладання риторикознавчих дисциплін у вищій школі України на основі компетентнісного підходу: вітчизняні завдання та європейська практика / О. А. Щербакова // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Додаток 1 до Вип. 31. – Т. II (44): Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього процесу». – К. : Гнозис, 2013. – С. 485–500.
35. Щербакова О. А. Духовний потенціал ціннісно зорієнтованої риторики у формуванні риторичного ідеалу сьогодення: сутність і завдання / Олена Анатоліївна Щербакова // Програма Всеукр. наук.-практ. конф. «Християнські цінності в системі освіти: теорія, традиції, практика» (Умань, 11 лист. 2014 р.). – Умань, 2014. – С. 4.
36. Щербакова Е. А. Духовно-нравственное содержание целей, задач и возможностей курса «Основы педагогической риторики» для православных педагогов, или Как говорить о вере, надежде, любви в современном информационном обществе / Е. А. Щербакова // Наук. зап. Луган. нац. ун-ту. – Вип. 8. Сер. «Філол. науки»: зб. наук. праць [Предъявления мира в гуманитарных дискурсах ХХІ столетия] / Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ : Вид-во ДЗ ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2009. – С. 257–271.
37. Щербакова Елена. Евроинтеграционный аспект исследования риторики как учебно-воспитательной дисциплины в системе высшего гуманитарного образования Украины начала ХХІ века : L'étude est menée dans le cadre de la préparation à la Conférence internationale « La Rhétorique en Europe » (Saarbrücken, 9–13 octobre 2013) / Елена Щербакова // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [uni-saarland.de/fileadmin.../Shcherbakova_Olena.pdf](http://www.uni-saarland.de/fileadmin.../Shcherbakova_Olena.pdf) http://www.uni-saarland.de/fileadmin/user_upload/Info/Europa/institute/eir/Proceedings/Paper_Shcherbakova_Olena.pdf (рос. мовою)

38. Щербакова О. А. Є ідея! Авторська розробка з риторики гармонізуючого діалогу як нового виду аудіовізуального елітарного дискурсу / Олена Анатоліївна Щербакова // Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Філол. науки. Комунікація у сучасному світі. – 2010. – № 2 (189). – С. 133–144.
39. Щербакова Олена. Євроінтеграційний аспект дослідження риторики як навчально-виховної дисципліни у системі вищої гуманітарної освіти України початку XXI століття : L'étude est menée dans le cadre de la préparation à la Conférence internationale « La Rhétorique en Europe » (Saarbrücken, 9–13 octobre 2013) / Олена Щербакова // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [uni-saarland.de/fileadmin...Shcherbakova_Olena.pdf](http://www.uni-saarland.de/fileadmin...Shcherbakova_Olena.pdf) http://www.uni-saarland.de/fileadmin/user_upload/Info/Europa/institute/eir/Proceedings/Paper_Shcherbakova_Olena.pdf. (укр. мовою).
40. Щербакова Олена. Започаткування серії «Бібліотека риторичних знань і старань журналіста-оратора від «А» до «Я»» / Олена Щербакова // Методика викладання історико-журналістських дисциплін і професійні потреби : матеріали секц. засідання каф. історії журналістики Міжнар. наук. конф. «Журналістика 2008: українське журналістикознавство, освіта, термінологія і стандарти» (К., 17–18 квіт. 2008 р.) / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т журналістики; Дослідн. центр історії укр. преси; за ред. Н. М. Сидоренко. – К., 2008. – С. 75–77.
41. Щербакова О. А. «Нам потрібна риторика єдності!..», або Пропозиції щодо підвищення ефективності викладання риторикознавчих дисциплін у вищій школі України у контексті євроінтеграції / Олена Анатоліївна Щербакова // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часопис. – 2014. – № 3 (додаток 1): Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу. – 2014. – С. 116–119.
42. Щербакова О. А. Новий курс «Академічна риторика» як базова складова у системі вищої освіти України: обґрунтування та пропозиції впровадження / Олена Анатоліївна Щербакова // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часопис. – 2014. – № 1 (додаток 1): Наука і вища освіта. – С. 87–90.
43. Щербакова О. А. Нові парадигми у галузі риторичної освіти та виховання студентської журналістської молоді крізь світло відродження християнських цінностей / О. А. Щербакова // Виховання і культура. – 2007. – № 1–2 (11–12) : мат. Міжнар. наук.-практ. конф. «Християнські цінності в освіті та вихованні» (Одеса, 2007). – С. 280–284.
44. Щербакова Е. А. «О риторическом искусстве» Феофана Прокоповича в собрании «Библиотеки риторических знаний»: к пользе современного прочтения / Е. А. Щербакова // Актуальные вопросы филологии и методики преподавания иностранных языков: ст. и мат. Четвёртой Междунар. науч. конф. (СПб., 21–22 февр. 2012 г.) : В 2 т. – СПб. : Гос. полярная академия, 2012. – Т. 2. – С. 59–64.
45. Щербакова О. А. Огляд зарубіжних (іншомовних) видань 2000-их років із риторики, ораторського мистецтва й мовленнєвої комунікації / Олена Анатоліївна Щербакова // Вища освіта України : наук. зб. – К., 2015. (готується до подання).
46. Щербакова О. А. Ознаки риторикознавчої компетенції як основи ефективної життєдіяльності викладачів кафедр соціально-гуманітарного профілю у контексті вимог академічного красномовства / Олена Анатоліївна Щербакова // Проблеми освіти : наук. зб. / Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – К., 2014. – Вип. 78. – Ч. 2. – С. 268–273.
47. Щербакова О. А. Основи педагогічної риторики : автор. навч. програма для слухачів Богословсько-педагогічних курсів Всеукраїнського Православного педагогічного товариства / Олена Анатоліївна Щербакова / авт.-укл. О. А. Щербакова ; Всеукр. Православ. пед. тов-во, Богословсько-пед. курси. – К., 2007. – 32 с.

48. Щербакова О. А. Передумови підвищення якості риторичної освіти в Україні за сучасних умов функціонування вищих навчальних закладів соціально-гуманітарного профілю / О. А. Щербакова // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часопис. – 2013. – № 3 (50). – Додаток 1: Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології. – Т. 2. – С. 44–47.
49. Щербакова О. А. Риторика як інтегративна дисципліна у системі вищої гуманітарної освіти України: започаткування осмислення сучасного стану вивчення проблеми / О. А. Щербакова // Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук : матеріали II Всеукр. наук. конф. (Дніпропетровськ, 29–30 лист. 2013 р.). Ч. II / наук. ред. О. Ю. Висоцький. – Дніпропетровськ : Роял Принт, 2013. – С. 225–228.
50. Щербакова Олена. Риторичні знання як базова категорія в аудіовізуальній сфері професійної і творчої діяльності православного журналіста-оратора / Олена Щербакова // Творчі та організаційні особливості функціонування сучасного медійного простору : зб. наук. праць / Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», Галицький ін-т ім. В'ячеслава Чорновола. – Тернопіль-Львів : ЛА «Піраміда», 2008. – Т. 1. – С. 283–288.
51. Щербакова О. А. Риторикознавча компетенція викладача як визначальний фактор у підвищенні якості вищої освіти України / Олена Анатоліївна Щербакова // Програма VIII Міжнародної конференції «Управління процесом кадрового забезпечення інноваційного розвитку ВНЗ України» (Київ, 25–26 верес. 2014 р.). – К., 2014. – С. 47.
52. Щербакова О. А. Риторикознавча компонента у новітніх дослідження вищої освіти / Олена Анатоліївна Щербакова // Вища освіта України : наук. зб. – К., 2014. – Вип. 3. – С. 89–96.
53. Щербакова Е. А. Современная риторика и осмысление новых задач в системе высшего гуманитарного образования Украины / Е. А. Щербакова // Риторика в современной России: традиции и новые задачи. – Ярославль : Канцлер, 2014. – С. 39–44.
54. Щербакова Олена. Становлення наукової школи риторичної культури і публіцистичної майстерності у контексті дискурсу (Львів, 2007) про українську аудіовізуальну журналістику: pro et contra / Олена Щербакова // Пресознавчі студії: історія, теорія, методологія : зб. праць кафедри укр. преси і Дослідниц. центру історії західноукр. преси. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. – Вип. 2 (8), пам'яті проф. Володимира Здоровеги. – С. 220–223.
55. Щербакова О. А. Тенденції розвитку риторичної освіти у вищій школі України: євроінтеграційний вектор / Олена Анатоліївна Щербакова // Тенденції розвитку вищої освіти в Україні: європейський вектор : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Ялта, 20–21 берез. 2014 р.). – Ялта : РВНЗ КГУ, 2014. – Ч. 1. – С. 514–518.
56. Эффективное речевое общение (базовые компетенции) : словарь-справочник / М-во образования и науки Российской Федерации, Федеральное гос. авт. образоват. учреждение высш. проф. образования «Сибирский федеральный ун-т»; [под ред. А. П. Сковородникова]. – Красноярск : Сибирский федеральный ун-т, 2012. – 881 с. : табл.
57. XXIII Міжнародна наукова конференція «Мова і культура» ім. проф. Сергія Бураго (Київ, 23–25.06.2014) : програма. – К., 2014. – С. 43–45.
58. Internationale Tagung 2013: «Rhetorik in Europa: Konvergenz und Divergenz in der Entwicklung» // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.uni-saarland.de/index.php?id=31015>
59. Shcherbakova Olena (Ukraine). Aspect de l'intégration européenne de l'étude de la rhétorique comme une discipline éducative dans le système de l'enseignement supérieur des sciences humaines en Ukraine au début de XXIe siècle / Olena Shcherbakova // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.uni-saarland.de/fileadmin/user_upload/Info/Europa/institute/eir/Sektionen_1-8/Sektion_1_komplett.docx

60. Shcherbakova Olena (Ukraine). Aspect de l'intégration européenne dans l'étude de la rhétorique en tant qu'une discipline éducative dans le système de l'enseignement supérieur des sciences humaines en Ukraine au début du XXIe : L'étude est menée dans le cadre de la préparation à la Conférence internationale «La Rhétorique en Europe» (Saarbrücken, 9–13 octobre 2013) / Olena Shcherbakova // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [uni-saarland.de/fileadmin...Shcherbakova_Olena.pdf](http://www.uni-saarland.de/fileadmin...Shcherbakova_Olena.pdf) http://www.uni-saarland.de/fileadmin/user_upload/Info/Europa/institute/eir/Proceedings/Paper_Shcherbakova_Olena.pdf.
61. Shcherbakova Olena (Ukraine). European integration aspect of investigating rhetoric as an academic and educational subject in the system of higher humanities education of Ukraine at the beginning of the 21st century : L'étude est menée dans le cadre de la préparation à la Conférence internationale « La Rhétorique en Europe » (Saarbrücken, 9–13 octobre 2013) / Olena Shcherbakova // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [uni-saarland.de/fileadmin...Shcherbakova_Olena.pdf](http://www.uni-saarland.de/fileadmin...Shcherbakova_Olena.pdf) http://www.uni-saarland.de/fileadmin/user_upload/Info/Europa/institute/eir/Proceedings/Paper_Shcherbakova_Olena.pdf.
62. Shcherbakova Olena (Ukraine). Eurointegrationsaspekt der Studie der Rhetorik als pädagogischen Disziplin im Hochschulbereich humanitärer Ausbildung der Ukraine beginn des XXI Jahrhundert : L'étude est menée dans le cadre de la préparation à la Conférence internationale « La Rhétorique en Europe » (Saarbrücken, 9–13 octobre 2013) / Olena Shcherbakova // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [uni-saarland.de/fileadmin...Shcherbakova_Olena.pdf](http://www.uni-saarland.de/fileadmin...Shcherbakova_Olena.pdf) http://www.uni-saarland.de/fileadmin/user_upload/Info/Europa/institute/eir/Proceedings/Paper_Shcherbakova_Olena.pdf.
63. Shcherbakova Olena (Ukraine). L'étude est menée dans le cadre de la préparation à la Conférence internationale « La Rhétorique en Europe » (Saarbrücken, 9–13 octobre 2013): Aspect de l'intégration européenne dans l'étude de la rhétorique en tant qu'une discipline éducative dans le système de l'enseignement supérieur des sciences humaines en Ukraine au début du XXIe / Olena Shcherbakova // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [uni-saarland.de/fileadmin...Shcherbakova_Olena.pdf](http://www.uni-saarland.de/fileadmin...Shcherbakova_Olena.pdf) http://www.uni-saarland.de/fileadmin/user_upload/Info/Europa/institute/eir/Proceedings/Paper_Shcherbakova_Olena.pdf.
64. Shcherbakova O. A. Modern Rhetoric and the Laws of Its Development at Higher School in Ukraine and Abroad / O. A. Shcherbakova // Modern Tendencies in Pedagogical Science of Ukraine and Israel: the way to integration. – Ariel (Ariel University Center of Samaria), Israel, 2014. – Issue № 5. – С. 378–388.